

Mang's wa, ait nich

EEN VERGELIJKEND ONDERZOEK NAAR DE
MOGELIJKHEDEN VOOR HET GEBRUIK VAN
HET NEDERSAKSISCH IN VERGELIJKING MET
HET FRIES EN HET NEDERDUITS

Anne-Lot Kemna en Jesse Wichers Schreur | Enschede, december 2019

Colofon

Dit onderzoek is uitgevoerd door **Kom voor Taal**, in opdracht van de Provincie Overijssel.

Auteurs: Anne-Lot Kemna en Jesse Wichers Schreur

Eindredactie: Abram Klop

Vormgeving: Inge Lub

Met dank aan: Lotte ten Vaarwerk en René Bogaarts

Bronverwijzing: A.L. Kemna & J. Wichers Schreur (2019) *Mangs wa, ait nich. Een vergelijkend onderzoek naar wet- en regelgeving ten aanzien van het gebruik van Nedersaksisch, Fries en Nederduits*. Enschede: Kom voor Taal.

Samenvatting

IN WOORD

In dit onderzoek is gekeken naar de verschillen en overeenkomsten in wet- en regelgeving ten aanzien van het gebruik van het Nedersaksisch, in vergelijking met het Fries (in Friesland) en het Nederduits (in de drie Duitse deelstaten Brandenburg, Noordrijn-Westfalen en Saksen-Anhalt). De verschillen en overeenkomsten worden schematisch behandeld op basis van de zeven domeinen die het *Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden* onderscheidt: onderwijs, rechterlijke autoriteiten, bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten, media, culturele activiteiten en voorzieningen, economisch en sociaal leven en grensoverschrijdende uitwisselingen.

In het **ONDERWIJS** in Friesland is het vak Fries verplicht op basisscholen en middelbare scholen. Het Nedersaksisch daarentegen kan alleen aangeboden worden wanneer scholen hier zelf voor kiezen. Een overeenkomst is dat beide talen vrijwillig aangeboden worden binnen het mbo, voortgezet, hoger en universitair onderwijs en volwassenenonderwijs. In de onderzochte deelstaten heeft het Nederduits een vergelijkbare situatie als het Nedersaksisch: scholen kunnen niet verplicht worden gesteld om de taal aan te bieden, maar er zijn initiatieven mogelijk op elk onderwijsniveau.

Wat betreft **RECHTERLIJKE AUTORITEITEN** is er een groot verschil met het Fries. Voor het Fries bestaat regelgeving waardoor die taal in de rechtszaal wordt beschermd, terwijl er op dit gebied weinig regelgeving is voor het Nedersaksisch. Desondanks wordt het Nedersaksisch officieus toegestaan. Een verschil met het Nederduits komt vooral aan het licht door een verschil tussen het Nederlandse en Duitse rechtssysteem. In tegenstelling tot Nederlandse provincies, staan de Duitse deelstaten zelf voor de keus om akten en/of bewijsstukken in de rechtszaal toe te staan in het Nederduits. Van de drie deelstaten staat op het moment enkel Noordrijn-Westfalen dit toe.

Mogelijkheden voor **BESTUURLIJKE AUTORITEITEN EN OPENBARE DIENSTEN** met betrekking tot het Fries worden uitgebreid beschreven in de Wet gebruik Friese taal. Deze wet geeft Friesland onder andere de mogelijkheid zelf regels voor het gebruik van het Fries op te stellen. Daarnaast beschrijft de Provinciewet dat de eed die leden van de provinciale staten moeten afleggen enkel in het Fries mag, in tegenstelling tot het Nedersaksisch. Er zijn ook overeenkomsten. Zo mogen gemeenteraden bepalen in welke taal (of talen) plaatsnamen op de plaatsnaamborden wordt vermeld. Voor dit domein is in de drie Duitse deelstaten weinig regelgeving met betrekking tot Nederduits vastgelegd.

Samenvatting

IN WOORD

Op het gebied van **MEDIA** is de situatie van het Fries en het Nedersaksisch vergelijkbaar. Zenders mogen er zelf voor kiezen om in de regionale taal uit te zenden. Subsidies, bijvoorbeeld aan regionale zenders, kunnen dit aantrekkelijker maken. In de Duitse deelstaten ligt de situatie iets anders. Zij kunnen ervoor kiezen om lokale media structureel bij activiteiten te betrekken en de regionale taal hier een structurele rol in te geven.

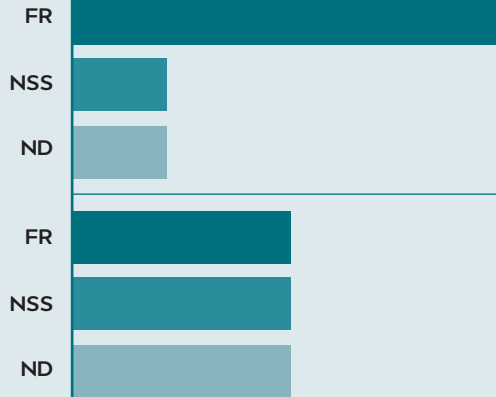
Wat betreft **CULTURELE ACTIVITEITEN EN VOORZIENINGEN** valt op dat voor het Fries, ten opzichte van het Nedersaksisch, uitgebreider is vastgelegd waar het Rijk financieel aan bijdraagt. Dit vergroot de mogelijkheden voor het Fries. Verder staat de provincies en de deelstaten niets in de weg om culturele activiteiten en voorzieningen te bevorderen en financieel te ondersteunen.

Op het gebied van **ECONOMISCHE ACTIVITEITEN EN HET SOCIALE LEVEN** kan het mensen niet verplicht worden om de regionale taal te gebruiken. Dit geldt voor elk van de drie regionale talen. Het is wel mogelijk om het gebruik van de regionale talen te stimuleren.

Voor **GRENSOVERSCHRIJDENDE UITWISSELINGEN** gelden geen wettelijke beperkingen. Burgers, steden, gemeenten, provincies en deelstaten kunnen allen uit eigen initiatief besluiten om grensoverschrijdende contacten te leggen.

ONDERWIJS

In het onderwijs in Friesland is Fries verplicht op basisscholen en middelbare scholen.

Alle talen mogen aangeboden worden op het mbo en in het voortgezet, hoger en universitair onderwijs, maar overheden kunnen dit niet verplichten.

RECHTERLIJKE
AUTORITEITEN

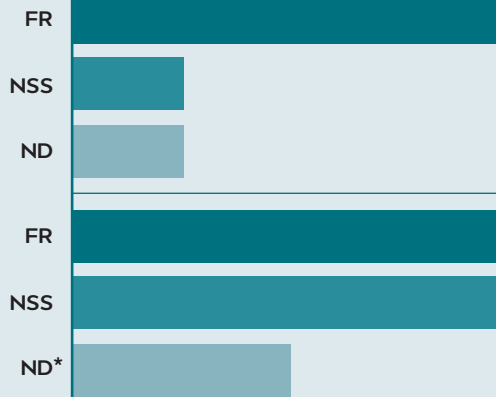
Regelgeving voor Fries in de rechtzaal waardoor deze taal in de rechtzaal wordt beschermd.

Nedersaksisch officieus toegestaan

*Nederduits keuze bij staten om akten/bewijsstukken toe te laten

BESTUURLIJKE
AUTORITEITEN
EN OPENBARE
DIENSTEN

Mogelijkheden voor het Fries uitgebreid beschreven in de Wet gebruik Friese taal. Eed provinciale staten enkel in het Fries.

Gemeenteraden mogen bepalen in welke taal plaatsnamen op plaatsnaamborden worden vermeld.

*Weinig regelgeving hiervoor in het Nederduits.

MEDIA

Zenders mogen ervoor kiezen om in de regionale taal uit te zenden.

*Keuze om lokale media structureel bij activiteiten te betrekken en de regionale taal een structurele rol te geven

CULTURELE
ACTIVITEITEN
EN VOOR-
ZIENINGEN

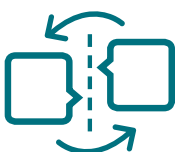
Voor het Fries is, t.o.v. het Nedersaksisch uitgebreider vastgelegd waar het Rijk financieel aan bijdraagt. Dit vergroot de mogelijkheden voor het Fries.

ECONOMISCHE
ACTIVITEITEN
EN HET
SOCIALE LEVEN

Mensen kunnen niet verplicht worden om de regionale taal te gebruiken. Het is wel mogelijk om deze te stimuleren.

GRENSOVER-
SCHRIJDENDE
UITWISSELING

Voor grensoverschrijdende uitwisseling gelden **GEEN** wettelijke beperkingen.

Inhoud

1 INLEIDING	7
2 METHODOLOGIE	10
3 NEDERSAKSISCH IN NEDERLAND	14
4 NEDERDUITS IN DELEN VAN DUITSLAND	23
5 FRIES IN HET FRIESE TAALGEBIED	29
6 VERGELIJKING NEDERSAKISCH MET FRIES EN NEDERDUITS	37
7 FRIES IN HET FRIESE TAALGEBIED	43
REFERENTIES	45
BIJLAGE 1 OMSCHRIJVING VAN DE TAALDOMEINEN	47
BIJLAGE 2 RESULTAATMATRICES	50

1.1 | AANLEIDING TOT HET ONDERZOEK

Het Europees Handvest

Het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden (hierna: het Europees Handvest) is een verdrag dat op 25 juni 1992 door het Comité van Ministers van de Raad van Europa is vastgesteld. Nederland heeft het Europees Handvest op 5 november 1992 ondertekend en op 2 mei 1996 geratificeerd. Op 1 maart 1998 trad het Europees Handvest in werking in Nederland (Council of Europe, 2019).

Het Europees Handvest bestaat uit drie delen. Naast een deel met algemene begripsbepalingen (deel I), is het onderscheid tussen talen in Deel II en Deel III relevant. Waar Deel II algemene beginselen en doelstellingen ter bescherming van regionale talen en talen van minderheden omschrijft, bevat Deel III een lijst van 68 uitgewerkte maatregelen ten aanzien van het gebruik van regionale talen en talen van minderheden, verdeeld over de volgende taaldomeinen:

- A.** Onderwijs;
- B.** Rechterlijke autoriteiten;
- C.** Bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten;
- D.** Media;
- E.** Culturele activiteiten en voorzieningen;
- F.** Economisch en sociaal leven;
- G.** Grensoverschrijdende uitwisselingen.

De erkenning van regionale talen en talen van minderheden wisselt per land en taal. Zo heeft België het Europees Handvest niet getekend, is in Nederland het Fries erkend onder Deel III en zijn het Nedersaksisch, het Limburgs, het Jiddisch en het Romani in Nederland erkend onder Deel II (Council of Europe, 2019). Het Limburgs kreeg deze erkenning begin 1997, de overige talen kregen de erkenning gelijktijdig met de ratificatie van het Europees Handvest op 2 mei 1996 (Belemans, 2009).

Het Nedersaksisch in Duitsland, het Nederduits, is in delen van Duitsland erkend onder Deel II en in andere delen van Duitsland erkend onder Deel III van het Europees Handvest (Länderzentrum für Niederdeutsch, 2019).

Convenant Nedersaksisch

Op 10 oktober 2018 is in Zwolle het Convenant inzake de Nederlandse erkenning van de Nedersaksische taal (hierna: Convenant Nedersaksisch) ondertekend. >>

» Hierbij zijn de convenantpartijen het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, de provincies Drenthe, Groningen, Overijssel, Gelderland en Friesland en de gemeenten Ooststellingwerf en Weststellingwerf. De convenantpartijen hebben hiermee afgesproken zich in te spannen voor en samen te werken aan het behoud van het Nedersaksisch. Het initiatief van de activiteiten ligt bij de lokale overheden (Convenant Nedersaksisch, 2018). Verder is het convenant “nadrukkelijk niet gericht op de totstandkoming van nieuwe verplichtingen maar op het door de Nedersaksische overheden bevorderen van het gebruik van het Nedersaksisch” (Convenant Nedersaksisch, 2018). Over de taaldomeinen wordt gezegd dat een toenemend gebruik en waardering voor deze domeinen wezenlijk bijdraagt aan het in levend gebruik blijven en verder uitgroeien van het Nedersaksisch (Convenant Nedersaksisch, 2018).

Motie Convenant Nedersaksisch+

Op 23 januari 2019 namen de Provinciale Staten van Overijssel de motie ‘Convenant Nedersaksisch+’ aan (Mooijweer, 2019). Deze motie draagt de Gedeputeerde Staten van Overijssel op te onderzoeken wat in aanvulling op het Convenant Nedersaksisch zou moeten worden geregeld voor het Nedersaksisch, waarbij de situatie van het Fries in het Friese taalgebied en het Nederduits in Duitsland ter vergelijking meegenomen dienen te worden (Mooijweer, 2019).

Doel van dit onderzoek

Dit onderzoek is een opdracht van de Gedeputeerde Staten van Overijssel om invulling te geven aan de motie Convenant Nedersaksisch+. Het heeft als doel om de mogelijkheden en de onmogelijkheden van het gebruik van Nedersaksisch, in de Nedersaksische regio, in kaart te brengen. Dit gebeurt in vergelijking met de (on)mogelijkheden van de omringende regionale talen, namelijk Fries in het Friese taalgebied en Nederduits in Duitsland. Hierbij beperken we ons tot de Duitse deelstaten waarin het Nederduits, net als het Nedersaksisch in Nederland, erkend wordt onder Deel II van het Europees Handvest. Het gaat hierbij om de deelstaten Brandenburg, Noordrijn-Westfalen en Saksen-Anhalt. Dit onderzoek moet worden gezien als een basis voor verdere besluitvorming. In dit onderzoek zelf worden geen aanbevelingen gedaan.

1.2 | ONDERZOEKSVRAGEN

Om het doel van het onderzoek te verwezenlijken, is de volgende hoofdonderzoeksvraag geformuleerd:

HOOFDONDERZOEKSVRAAG:

Wat zijn de verschillen en overeenkomsten in wet- en regelgeving ten aanzien van het gebruik van Nedersaksisch in Nederland in vergelijking tot, aan de ene kant, het gebruik van Fries in het Friese taalgebied en, aan de andere kant, het gebruik van het Nederduits in de Duitse deelstaten die het Nederduits erkennen onder Deel II van het Europees Handvest? »

» Hiervoor zijn deelvragen geformuleerd. Elke deelvraag richt zich afzonderlijk op de (on)mogelijkheden van het gebruik van Nedersaksisch, Fries of Nederduits. Een afzonderlijke beantwoording van deze deelvragen maakt het mogelijk om de drie verschillende situaties te vergelijken. Op basis van de informatie die de deelvragen leveren, kan een vergelijking gemaakt worden die antwoord geeft op de hoofdonderzoeksvraag.

DEELVRAAG 1:

Wat zijn, volgens wet- en regelgeving, de mogelijkheden en onmogelijkheden **voor het gebruik van Nedersaksisch in Nederland** ten aanzien van de taaldomeinen die onder Deel III van het Europees Handvest vallen?

DEELVRAAG 2:

Wat zijn, volgens wet- en regelgeving, de wettelijke mogelijkheden en onmogelijkheden **voor het gebruik van Nederduits in de deelstaten Brandenburg, Noordrijn-Westfalen en Saksen-Anhalt** ten aanzien van de taaldomeinen die onder Deel III van het Europees Handvest vallen?

DEELVRAAG 3:

Wat zijn, volgens wet- en regelgeving, de wettelijke mogelijkheden en onmogelijkheden **voor het gebruik van Fries in het Friese taalgebied** ten aanzien van de taaldomeinen die onder Deel III van het Europees Handvest vallen?

Methodologie

HOOFDSTUK 2

In dit hoofdstuk wordt kort uitgelegd op welke manier het onderzoek verricht is, zodanig dat het doel van het onderzoek behaald wordt. Zoals beschreven, is het doel van dit onderzoek om in kaart te brengen hoe de mogelijkheden ten aanzien van het gebruik van het Nedersaksisch in Nederland afwijken dan wel overeenkomen met de mogelijkheden ten aanzien van het gebruik van de omliggende regionale talen: Fries in het Friese taalgebied en Nederduits in Duitsland.

2.1 | VERGELEKEN REGIONALE TALEN

Zoals beschreven in de inleiding, vergelijkt dit onderzoek de (on)mogelijkheden van drie talen. Dit is gebaseerd op de motie Convenant Nedersaksisch+ (Mooijweer, 2019). Hierin staat beschreven dat de (on)mogelijkheden van het gebruik van Nedersaksisch onderzocht moeten worden, door de vergelijking met het Fries in het Friese taalgebied en het Nederduits in Duitsland te maken.

Het Nedersaksisch taalgebied bestaat uit Groningen, Drenthe, Twente, Salland, Steenwijkerland, Veluwe, de Achterhoek en Stellingwerven (bestaande uit de gemeenten Ooststellingwerf en Weststellingwerf) (Herweijer & Jans, 2008). De wettelijke (on)mogelijkheden die voor het gebruik van Nedersaksisch in het Nedersaksisch taalgebied gelden, zijn nationaal bepaald. Om deze reden is “(on)mogelijkheden voor het gebruik van Nedersaksisch *in het Nedersaksisch taalgebied*” gelijk aan “(on)mogelijkheden voor het gebruik van Nedersaksisch *in Nederland*”. Omdat de laatste benaming bondiger is, wordt in dit onderzoek deze benaming gebruikt. Nedersaksisch wordt in Nederland onder Deel II van het Europees Handvest erkend.

Het Friese taalgebied betreft alle Friese gemeenten met uitzondering van de Waddeneilanden en gemeente Weststellingwerf (Ministerie BZK, 2019; Wet gebruik Friese taal, 2014). In de gemeente Ooststellingwerf wordt zowel Fries als Nedersaksisch gesproken (Gemeente Ooststellingwerf, 2019). Fries wordt in Nederland onder Deel III van het Europees Handvest erkend.

Nederduits wordt in meerdere Duitse deelstaten gesproken. De erkenning van Nederduits is niet in elke deelstaat gelijk. Zo wordt Nederduits in Bremen, Hamburg, Mecklenburg-Voor-Pommeren, Nedersaksen en Sleeswijk-Holstein onder Deel III erkend, terwijl Nederduits in Brandenburg, Noordrijn-Westfalen, Saksen-Anhalt onder Deel II wordt erkend. Nederduits heeft daarom alleen in de drie laatstgenoemde deelstaten een vergelijkbare status als Nedersaksisch >>

» in Nederland. Dit betekent dat de talen op eenzelfde manier door het Europees Handvest erkend en beschermd worden. Om de (on)mogelijkheden van Nedersaksisch in Nederland op gelijke voet te kunnen vergelijken met de (on)mogelijkheden van Nederduits, is ervoor gekozen om enkel de vergelijking te maken met deelstaten waarin Nederduits onder Deel II is erkend. Wanneer in dit onderzoek “Nederduits in delen van Duitsland” staat, mag men dus lezen: “Nederduits in Brandenburg, Noordrijn-Westfalen, Saksen-Anhalt.”

2.2 | TAALDOMEINEN

Wanneer een regionale taal erkend wordt onder Deel III, worden overheden verplicht om de regionale taal binnen bepaalde taaldomeinen in bescherming te nemen. Deze taaldomeinen worden onder Deel III van het Europees Handvest beschreven. In dit onderzoek zijn de drie regionale talen vergeleken aan de hand van die taaldomeinen. De onderbouwing hiervoor is tweeledig.

Ten eerste bieden deze taaldomeinen een kader waarin uiteenlopende toepassingen van regionale talen beschreven worden. Ten tweede wordt Nedersaksisch in Nederland erkend onder Deel II van het Europees Handvest. Hetgeen wat onder Deel II beschreven wordt, is daarmee wettelijk mogelijk. Daarnaast betekent dit dat overheden niet verplicht worden gesteld om Nedersaksisch binnen de taaldomeinen, beschreven onder Deel III, in bescherming te nemen. Aangezien dit onderzoek in opdracht van de Gedeputeerde Staten van Overijssel is uitgevoerd, wordt er van een ander perspectief gekeken dan vanuit de vraag “wat moeten overheden doen?”. De vraag luidt kort gezegd: is: “wat kunnen overheden doen, ondanks dat er geen erkenning onder Deel III is?” Door de regionale talen op de taaldomeinen van Deel III te testen, is een beeld geschept van wettelijke (on)mogelijkheden om de regionale taal toe te passen buiten de kaders van de erkenning onder Deel II.

De taaldomeinen uit Deel III van het Europees Handvest, waar de regionale talen in dit onderzoek op vergeleken worden, zijn de onderstaande.

- A.** Onderwijs;
- B.** Rechterlijke autoriteiten;
- C.** Bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten;
- D.** Media;
- E.** Culturele activiteiten en voorzieningen;
- F.** Economisch en sociaal leven;
- G.** Grensoverschrijdende uitwisselingen.

Een beknopte omschrijving van elk van deze domeinen is in bijlage 1 toegevoegd.

»

2.2 | PERSPECTIEF

» Bij het beantwoorden van vragen over wat wel en niet mogelijk is, stuit men al snel op de vraag: voor wie is het wel of niet mogelijk? Een provinciebestuur kan bijvoorbeeld voor de keuze staan om iets wel of niet toe te passen of toe te staan. Voor een provinciebestuur is het dan *wel* mogelijk om iets toe te passen of toe te staan. Wanneer het bestuur ervoor kiest om dit niet te doen, betekent dit dat het voor burgers *niet* mogelijk zal zijn.

Dit onderzoek tracht een zo duidelijk mogelijk beeld te scheppen van de (on)mogelijkheden en belicht daarom verschillende invalshoeken. Aangezien de Gedeputeerde Staten van Overijssel de opdrachtgever is van het onderzoek, zullen de (on)mogelijkheden voornamelijk vanuit het perspectief van provincie- en deelstaatbesturen geanalyseerd worden.

2.3 | UITVOEREN VAN HET ONDERZOEK

Dit onderzoek is opgebouwd uit een literatuurstudie en uit interviews. Deelvraag 1 en 3 zijn volledig opgesteld met behulp van literatuur. Hierbij is onder andere veel informatie verkregen uit wet- en regelgeving, de *Zesde Rapportage van Nederland 2015–2018* opgesteld door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en *Nedersaksisch waar het kan* van Michiel Herweijer en Jan Jans (2008). Deelvraag 2 is ook (gedeeltelijk) opgesteld via een literatuurstudie. Hierbij is vooral gebruik gemaakt van het *Sechster Bericht* (2017), opgesteld door het Duitse ministerie van Binnenlandse zaken, de website van *Niederdeutschsekretariat & Bundesrat für Nedderdüütsch en Chartasprache Niederdeutsch: Rechtliche Verpflichtungen, Umsetzungen, Perspektiven* van Christiane Ehlers en Reinhard Goltz (2014). Daarnaast zijn er interviews gehouden om antwoord te geven op deelvraag 2, de deelvraag die zich richt op Duitse deelstaten. Hier is bewust voor gekozen. Het Sechster Bericht beschrijft namelijk vooral wat er gebeurt op het gebied van Nederduits in de verschillende deelstaten. Daarnaast beschrijven Ehlers en Goltz (2014) waartoe verschillende deelstaten zich verplicht hebben, waarbij deelstaten met een erkenning onder Deel II van het Europees Handvest van Nederduits zich tot zeer weinig verplicht hebben. Om toch een beeld te krijgen van wat wel en niet mogelijk is, is besloten om onder sleutelfiguren in de Nederduitse taalpolitiek interviews af te nemen. Geïnterviewd zijn: Astrid Flügge (projectmedewerker bij het Verein für Niederderdeutsch im Land Brandenburg), Christiane Ehlers (voorzitter van het Niederdeutschsekretariat) en Saskia Luther (medewerker bij het Institut für Germanistik aan de universiteit van Magdeburg (Saksen-Anhalt), met als focus het behoud van het Nederduits en haar dialecten). De interviews met de twee laatstgenoemden bleken relevant en de data die hieruit is verkregen, is gebruikt bij de beantwoording van de tweede deelvraag. »

2.4 | LEZEN VAN DE RESULTATEN

» De geïnterviewde sleutelfiguren gaven aan dat er niet of nauwelijks beperkingen zijn voor het gebruik van Nederduits in deelstaten waar Nederduits onder Deel II erkend is. Ook noemden de tekstuele bronnen geen wettelijke beperkingen. Om toch een beeld te geven van onmogelijkheden voor Nederduits in de deelstaten waar Nederduits onder Deel II erkend is, wordt in dit onderzoek beschreven wat er aanvullend mogelijk is in deelstaten waar Nederduits onder Deel III erkend is. Door de erkenning onder Deel III worden deze deelstaten verplicht om Nederduits in grotere mate te beschermen en toe te passen. Door te beschrijven wat mogelijk is voor hen, kan worden afgeleid welke maatregelen een brug te ver zijn voor het gebruik van Nedersaksisch in de deelstaten Brandenburg, Noordrijn-Westfalen en Saksen-Anhalt (waar Nederduits onder Deel II erkend is).

Zoals hierboven beschreven is, worden drie deelstaten meegenomen in dit onderzoek: Brandenburg, Noordrijn-Westfalen, Saksen-Anhalt. Met betrekking tot het taalbeleid in Duitsland, wordt veel bepaald op het niveau van deelstaten. Dit levert verschillende situaties op in verschillende deelstaten. Dit is tegengesteld aan het beleid met betrekking tot het Nedersaksisch in Nederland, waarbij de mogelijkheden niet per provincie verschillen, en het beleid voor het Fries waarbij enkel naar de situatie in de provincie Friesland gekeken wordt. Om deze reden wordt in deelvraag 2 regelmatig onderscheid gemaakt tussen de drie deelstaten, daar waar binnen deelvraag 1 en 3 geen onderscheid tussen gebieden gemaakt wordt.

De data is geanalyseerd door middel van afzonderlijke resultaatmatrices per taaldomein. In deze matrix wordt per regionale taal (Nedersaksisch in Nederland; Fries in het Friese taalgebied; Nederduits in Brandenburg, Noordrijn-Westfalen, Saksen-Anhalt) weergegeven wat wel en wat niet mogelijk is. Deze opzet maakt vergelijking mogelijk, zodat het doel van het onderzoek behaald kan worden. De resultaatmatrices worden weergegeven in bijlage 2.

HOOFDSTUK 3

Nedersaksisch

IN NEDERLAND

In dit hoofdstuk wordt beschreven wat er binnen de huidige wet- en regelgeving wel en niet mogelijk is ten aanzien van het gebruik van Nedersaksisch in het Nedersaksische taalgebied. Hierbij wordt ingegaan op de volgende taaldomeinen: onderwijs, rechterlijke autoriteiten, bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten, media, culturele activiteiten en voorzieningen, economisch en sociaal leven en grensoverschrijdende uitwisselingen.

Nedersaksisch is in Nederland erkend onder Deel II van het Europees Handvest. Dit houdt in dat de Nederlandse staat zich niet verplicht tot de bepalingen van Deel III van het Europees Handvest en daardoor geen verplichtingen heeft ten opzichte van de taaldomeinen, zoals specifiek beschreven in bijlage 1 (Europees Handvest, 1992).

Dit betekent niet dat bepalingen van Deel III per definitie niet geïmplementeerd mogen worden. Toch blijkt in de praktijk dat meer maatregelen geïmplementeerd worden in gebieden met een onder Deel III erkende streektaal ten opzichte van gebieden zonder erkende streektaal. Dit gebeurt zowel in formele als in informele domeinen. In informele domeinen zijn meer maatregelen van toepassing op het Nedersaksisch dan in formele domeinen. Deze geïmplementeerde maatregelen hebben vooral betrekking op het mondelinge gebruik van de streektaal. Verder zijn dit maatregelen uit domeinen waarin het gebruik van streektaal gemakkelijk geïntegreerd kan worden en zijn de maatregelen niet altijd even concreet geformuleerd. Maatregelen die gepaard gaan met veel kosten of werk worden doorgaans alleen door gebieden met erkende streektalen genomen (Leijen, 2011).

Het Convenant Nedersaksisch (2018) beschrijft in artikel 2, lid 1 dat partijen zich inspannen voor het Nedersaksisch, zonder dat nieuwe wet- en regelgeving tot stand dient te komen.

3.1 | ONDERWIJS

WEL MOGELIJK

Op het gebied van primair onderwijs, geeft de Wet kinderopvang aan dat de Nederlandse taal bij kinderopvang gehanteerd wordt als officiële taal: “Daar waar naast de Nederlandse taal, de Friese taal of een streektaal wordt gesproken, kan de Friese taal of de streektaal mede als voertaal worden gebruikt. Het is verplicht om minstens Nederlands als voertaal te hanteren” (art. 1.5 lid 1 Wko 2019). In de Wet op het primair onderwijs wordt ook aangegeven dat de streektaal als voertaal gebruikt mag worden, naast het Nederlands (art 9 lid 13 Wpo 2019). >>

3.1 | ONDERWIJS » Het is mogelijk om Nedersaksisch een plek te geven in het primair onderwijs. Zo is het tijdschrift ‘Wiesneus’ beschikbaar. Naar schatting lezen 50.000 kinderen hierin of worden hieruit voorgelezen (MijnStadMijnDorp, 2019). De Wiesneus is in vijf varianten beschikbaar: Groningen, Drenthe, Twente, Achterhoek en West-Overijssel krijgen elk een eigen editie, in de eigen regionale talen (MijnStadMijnDorp, 2019; Ministerie BZK, 2019). Vanaf 2019 is het tijdschrift ook beschikbaar voor basisscholen in Groningen en Overijssel. Tot slot is er in Groningen, Overijssel en Stellingwerf de mogelijkheid om twee uur in de week een voorlezer op basisscholen te laten komen om voor te lezen in het Nedersaksisch (Herweijer & Jans, 2008; Leijen, 2011).

In 2018 bracht de IJsselacademie een Nedersaksische uitgave van de lesbrief ‘Jouw taal hoort bij jou’ uit, speciaal voor vmbo-leerlingen in regio’s waar thuis dialect gesproken wordt. De originele uitgave was toegespitst op de Friese situatie. In de heruitgave is ook ruimte voor andere regionale talen. ‘Jouw taal hoort bij jou’ besteedt aandacht aan een positieve attitude ten opzichte van het spreken van regionale talen (MijnStadMijnDorp, 2018).

In het Inrichtingsbesluit Wet Voortgezet Onderwijs (WVO) wordt beschreven dat het vrije deel van elk profiel de HAVO- en VWO-vakken (en andere programma-onderdelen) kan omvatten die door het bevoegd gezag zijn vastgesteld (art. 26b lid 6d Inrichtingsbesluit WVO 2019; art. 26c lid 7d Inrichtingsbesluit WVO 2019). Hierdoor zou Nedersaksisch als vak aangeboden kunnen worden op middelbare scholen.

Op het moment wordt Nedersaksisch nog amper als vak aangeboden op middelbare scholen. Volgens de IJsselacademie (2019) komt dat door het ontbreken van heldere kerndoelen en een samenhangend curriculum voor het Nedersaksisch. Op 6 april 2019 heeft de Vereniging Levende Talen, de landelijke vereniging voor taaldocenten, ingestemd met de oprichting van Levende Talen Nedersaksisch. Levende Talen Nedersaksisch (2019) gaat zich inspannen voor “professionalisering van lesmateriaal en het bijdragen aan een positieve attitude ten opzichte van de inzet van regionale talen in het onderwijs.” In de aanloop naar oprichting hadden zich al 42 geïnteresseerden als lid van Levende Talen Nedersaksisch aangemeld. Dit zijn vooral docenten uit het basisonderwijs, voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs (*Levende Talen Nedersaksisch, 2019*). In juli 2019 maakte de IJsselacademie bekend dat zij inzet op het ontwikkelen van een curriculum, zodat middelbare scholen die dit van belang vinden handvatten hebben om Nedersaksisch op een professionele, inhoudelijke en didactisch onderbouwde manier aan te bieden.

Met betrekking tot beroepsonderwijs heeft de IJsselacademie in Overijssel een lesmethode ontwikkeld voor de mbo-opleidingen in de zorg, genaamd “Gebruik van streektaal in de zorg” (Herweijer & Jans, 2008; Leijen, 2011). Ook in het universitair of hoger onderwijs is Nedersaksisch aanwezig. In Groningen is er »

3.1 | ONDERWIJS » het Nedersaksisch Instituut aan de Rijksuniversiteit Groningen (RUG). Verder zijn er meerdere hogescholen die aandacht besteden aan de streektaal en -geschiedenis (Herweijer & Jans, 2008; Leijen, 2011).

In Groningen, Overijssel, Drenthe en Oost- en West-Stellingwerf worden permanent cursussen aangeboden voor volwassenen in de streektaal (Herweijer & Jans, 2008; Leijen, 2011).

Limburgs is een streektaal die niet onder Deel III van het Europees Handvest erkend wordt. De provincie Limburg stimuleert de aandacht voor tweetaligheid in het onderwijs en faciliteert gerelateerde projecten in de kinderopvang (Ministerie BZK, 2019). Wanneer dit voor het Limburgs mogelijk is, dat net als het Nedersaksisch niet onder Deel III erkend wordt, zal dit voor Nedersaksisch ook wettelijk mogelijk zijn.

NIET MOGELIJK

Hierboven wordt beschreven dat het Nedersaksisch als voertaal in de kinderopvang en in het onderwijs gebruikt mag worden, in een gebied waar Nedersaksisch wordt gesproken, mits dit naast het Nederlands gebeurt. Dit houdt tegelijkertijd in dat het niet mogelijk is om enkel Nedersaksisch als voertaal te gebruiken, in het onderwijs of op de kinderopvang (art. 1.55 lid 1 Wet Wko 2019).

De provincie kan onderwijsinstellingen of het bevoegd gezag van opleidingen niet dwingen Nedersaksisch aan te bieden in het curriculum.

3.2 | RECHTERLIJKE AUTORITEITEN

WEL MOGELIJK

Een strafrechtelijk proces richt zich op de feitelijke toedracht van een delict en op het zorgvuldig en getrouw vaststellen van de (feitelijke) toedracht (Herweijer & Jans, 2008). Herweijer en Jans (2008): “Het ligt voor de hand om getuigenissen of bewijsstukken die in het Nedersaksisch worden gesteld, toe te laten tot het strafproces om zo te garanderen dat de bewijsopneming zo getrouw en onbevooroordeeld mogelijk is.” In samenspraak met de Raad voor de Rechtspraak kan worden onderzocht in hoeverre wordt toegestaan dat de verdachte of getuige verklaringen of documenten inbrengt die in het Nedersaksisch zijn opgesteld (Herweijer & Jans, 2008).

Met betrekking tot het burgerlijk procesrecht zeggen Herweijer en Jans (2008) het volgende: “Het burgerlijk procesrecht bevat diverse bepalingen over de wijze waarop partijen zelf het bewijs van het gestelde moeten leveren.” Ook hier geldt dat, in samenspraak met de Raad voor de Rechtspraak, onderzocht kan worden in hoeverre wordt toegestaan dat de eiser of gedaagde verklaringen of documenten inbrengt die in het Nedersaksisch zijn opgesteld (Herweijer & Jans, 2008). »

3.2 | RECHTERLIJKE AUTORITEITEN

» Ook bij bestuursrechtelijke procedures zal in samenspraak met de Raad voor de Rechtspraak onderzocht moeten worden in hoeverre het bestuursrecht toestaat dat de belanghebbende verklaringen of documenten inbrengt die in het Nedersaksisch zijn opgesteld (Herweijer & Jans, 2008).

Aangezien feitenvaststelling van groot belang is, ligt het volgens Herweijer en Jans (2008) voor de hand dat verklaringen in het Nedersaksisch gegeven mogen worden en dat deze opgenomen worden als geldig bewijsmateriaal. Toch worden rechtbanken niet verplicht om stukken te accepteren die in het Nedersaksisch geschreven zijn. Dit geldt voor alle vormen van procedures (Leijen, 2011). Een rechter heeft de vrijheid om Nedersaksische stukken of verklaringen als geldig bewijsmateriaal te accepteren en op te nemen in het dossier. Hierdoor wordt Nedersaksisch in de rechtbank vaak officieus toegestaan, ondanks dat er geen wetgeving is die het schriftelijk of mondeling gebruik van Nedersaksisch in de rechtszaal toelaat (Lutkenhaus, 2017).

NIET MOGELIJK

Zoals hierboven beschreven, hoeven rechtbanken geen stukken te accepteren die in het Nedersaksisch geschreven zijn. Wijzigingen in de Algemene wet bestuursrecht, het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en het Wetboek van Strafvordering zijn nodig om dit te veranderen (Lutkenhaus, 2017). Zoals eerder beschreven, is er in het Convenant Nedersaksisch (2018) de ambitie uitgesproken om geen nieuwe wet- en regelgeving op te nemen. Om deze reden lijkt een verandering onwaarschijnlijk.

3.3 | BESTUURLIJKE AUTORITEITEN EN OPENBARE DIENSTEN

WEL MOGELIJK

Volgens *Nedersaksisch waar het kan* van Herweijer en Jans (2008) is het in veel gemeenten binnen het Nedersaksische taalgebied mogelijk om suggesties, verzoeken en klachten in te dienen in het Nedersaksisch en ook antwoord in dezelfde taal te krijgen. In Groningen en Gelderland was dit in 2008 ook daadwerkelijk het geval (Leijen, 2011).

Men is ook vrij om debatten in de streektaal plaats te laten vinden, op het niveau van regionale en lokale autoriteiten. De stichting Streektaal Organisaties in het Nedersaksische Taalgebied (SONT), gevestigd in Ommen, heeft meer dan eens een verzoek gedaan aan de Provinciale Staten, om daadwerkelijk eens per jaar een statendebat in het Nedersaksisch te voeren. Hier was tot 2008, volgens Herweijer en Jans (2008) nog weinig sprake van. Er zijn geen aanwijzingen dat er in de tussentijd wel statendebatten in het Nedersaksisch plaats hebben gevonden. »

**3.3 | BESTUURLIJKE
AUTORITEITEN
EN OPENBARE
DIENSTEN**

» Wat betreft plaatsnaamborden (bebouwde komborden) zijn er geen wettelijke beperkingen voor het Nedersaksisch. Voor het plaatsen van een plaatsnaambord en het vermelden van plaatsnamen in meerdere talen op plaatsnaamborden is de gemeenteraad beslissingsbevoegd. Het is toegestaan om alleen de Nedersaksische naam te vermelden, alleen de Nederlandse naam of beide in een volgorde naar keuze. Verder is de gemeenteraad is bevoegd om officiële plaatsnamen vast te stellen. De gemeenteraad kan deze bevoegdheid delegeren aan het college van burgemeester en wethouders.

Het staat provincies vrij om cursussen aan personeel en ambtenaren aan te bieden om zich de streektaal eigen te maken (Leijen, 2011).

In art. 14 Provinciewet is vastgelegd dat leden van de Provinciale Staten een eed moeten afleggen, alvorens zij hun functie kunnen uitoefenen. De eed is rechtsgeldig in het Nederlands of in het Fries en de precieze tekst die gezegd dient te worden is omschreven. Een eed die is afgelegd in enkel het Nedersaksisch heeft geen formele waarde, maar het Rijk staat toe om de eed in een aanvullende of aparte ceremonie ook in het Nedersaksisch af te leggen.

NIET MOGELIJK

De bereidheid van autoriteiten is nodig om een aantal zaken die onder Deel III van het Europees Handvest erkend worden mogelijk te maken. Hierbij gaat het om zaken als het waarborgen dat het Nedersaksisch gebruikt wordt bij het verlenen van diensten en bij het antwoorden op verzoeken. Deze bereidheid is niet af te dwingen bij een erkenning onder Deel II van het Europees Handvest (Herweijer & Jans, 2008).

In de Nedersaksische regio is het niet toegestaan om de achternaam aan te passen naar de Nedersaksische variant, zoals dat in Friesland wel het geval is. De standaard voorwaarden voor naamsverandering zijn daarom actief (Herweijer & Jans, 2008).

Hierboven is de betekenis van artikel 14 van de Provinciewet beschreven. Hieruit blijkt onder andere dat een eed in het Nedersaksisch alleen niet rechtsgeldig is.

3.4 | MEDIA**WEL MOGELIJK**

Er zijn verscheidene regionale tv- en radiostations die, naast het Nederlands, ook uitzenden in de streektaal. Een voorbeeld hiervan zijn RTV Oost en RTV Noord (Herweijer & Jans, 2008; Leijen, 2011). Het komt ook voor dat regionale kranten artikelen in het Nedersaksisch schrijven (Ministerie BZK, 2019). Verder is het mogelijk om subsidies te verlenen aan producten van media in de streektaal. In het verleden zijn o.a. televisieseries en CD's gesubsidieerd (Herweijer & Jans, 2008; Leijen, 2011). »

4.4 | MEDIA » In de Mediawet 2008 wordt ook aandacht besteed aan de positie van lokale mediadiensten. In deze wet staat dat providers ten minste één televisieprogramma kanaal van de regionale publieke mediadienst aan moeten bieden in de provincie waar de abonnees woonachtig zijn en in de aangrenzende provincies (art. 2.62 lid 1 Mediawet 2008; art. 6.13 lid 3c Mediawet 2008). Door deze wet wordt onder andere de positie van omroepen zoals RTV Oost en RTV Noord gewaarborgd. De keuze om programma's in de streektaal uit te zenden of niet, is aan de lokale mediadienst zelf (art. 1.1 lid 1 Mediawet 2008 2018).

NIET MOGELIJK

Het Rijk en de provincie mogen geen bemoeienis hebben met de inhoud en de vorm van het media-aanbod. Op grond van de Mediawet 2008 bepalen media-instellingen hier zelf over, onder de noemer "redactionele verantwoordelijkheid". Hierdoor kan het gebruik van Nedersaksisch door media-instellingen niet verplicht gesteld worden (art. 1.1 lid 1 Mediawet 2008 2018).

3.5 | CULTURELE ACTIVITEITEN EN VOORZIENINGEN

WEL MOGELIJK

Over de gehele Nedersaksische regio is er sprake van streektaalinstututen en initiatieven die culturele activiteiten in het Nedersaksisch organiseren. Hier gelden geen belemmeringen voor (Herweijer & Jans, 2008; Leijen, 2011). Ook zijn er festivals waar er aandacht besteed wordt aan het Nedersaksisch (Leijen, 2011). Hannah van Hendrik is een recent voorbeeld van een theaterproductie over de Twentse cultuur waarin Nedersaksisch gebruikt wordt (Uit in Enschede, 2019).

Provincies kunnen zelf exemplaren van Nedersaksische stukken bewaren. Dit kan bijvoorbeeld via bibliotheken, archieven of via instituten zoals het Centrum Groninger Taal en Cultuur in Groningen (CGTC, 2019). Deze instituten verrichten ook terminologisch onderzoek. Andere organisaties die terminologisch onderzoek verrichten zijn MuseumFabriek, de Stellingwarver Schrieversronte en de Rijksuniversiteit Groningen (RUG). Een voorbeeld van een relevant project is "Woordwaark" dat de provincie Groningen uitvoert in samenwerking met de RUG. Dit project richt zich op het opnemen van de uitspraak van de verschillende varianten van het Nedersaksisch in Groningen (Ministerie BZK, 2019).

NIET MOGELIJK

In *Nedersaksisch waar het kan* beschrijven Herweijer en Jans (2008) dat de provincies en de twee gemeenten die zich in het Nedersaksisch taalgebied bevinden, niet uit zichzelf kunnen bepalen of zij het Nedersaksisch meenemen in hun buitenlandse cultuurbeleid. Dit dient in overleg te gaan met de minister van Buitenlandse Zaken en de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. »

3.6 | ECONOMISCH EN SOCIAAL LEVEN

WEL MOGELIJK

Vaak wordt er in economische of sociale sectoren gebruik gemaakt van streektaal. Het gaat hier bijvoorbeeld om het openbaar vervoer of binnen bibliotheken (Leijen, 2011).

Het is mogelijk om als provincie te investeren in het waarborgen van het gebruik van Nedersaksisch in sociale voorzieningen. Provincies kunnen projecten die zich op het waarborgen van de taal richten (financieel) ondersteunen. Een voorbeeld van zo'n project, is het lespakket ontwikkeld door de streektaalfunctionaris van de IJsselacademie en het Deltion College te Zwolle voor de mbo-opleidingen, genaamd *Gebruik van streektaal in de zorg* (Herweijer & Jans, 2008; Leijen, 2011). Ook IJsselacademie en stichting Grunneger Sproak bieden projecten aan over streektaal in de zorg (Ministerie BZK, 2019).

Voor zover bekend, zijn er geen veiligheidsinstructies in het Nedersaksisch aanwezig geweest tot 2011 (Herweijer & Jans, 2008; Leijen, 2011). Er wordt echter nergens beschreven dat dat niet mag. Op eigen initiatief kan men ervoor kiezen om veiligheidsinstructies ook in andere talen, zoals het Nedersaksisch aan te bieden. Apotheek Veldpoort in Enschede maakt hier gebruik van, door aan informatiemails ook een zin in het Twents, Engels, Duits en Turks toe te voegen.

NIET MOGELIJK

Onder dit taaldomein valt onder andere het verwijderen van regelgeving en bepalingen die, zonder rechtvaardige redenen, het gebruik van een regionale taal beperkt in het economisch en sociaal leven. In 2008 bleek dat dit in geen enkele Nedersaksische regio gebeurde. Hetzelfde geldt voor interne voorschriften van ondernemingen en particuliere documenten.

Ook was het in financiële voorschriften en voorschriften betreffende het bankwezen niet opgenomen dat Nedersaksisch gebruikt kon worden bij het opstellen van betalingsopdrachten zoals cheques, in Nederland (Herweijer & Jans, 2008; Leijen, 2011).

Aangezien Nedersaksisch niet verplicht kan worden gesteld in het curriculum van opleidingen, is het niet mogelijk om het gebruik van Nedersaksisch in sociale voorzieningen, zoals in de zorg, volledig te waarborgen. Zie voor meer informatie over waarom dit niet verplicht gesteld kan worden, de paragraaf "Onderwijs" hierboven.

In het Convenant (2018) is opgenomen dat er geen nieuwe wet- en of regelgeving doorgevoerd zal worden naar aanleiding van het Convenant (2018). Hierdoor lijkt het zeer onwaarschijnlijk dat hetgeen in deze paragraaf bij 'niet mogelijk' genoemd is, in de toekomst verplicht gesteld zal worden. Hetzelfde geldt voor het verplicht stellen van veiligheidsinstructies in het Nedersaksisch. >>

3.7 | GRENSOVERSCHRIJDENDE UITWISSELING

WEL MOGELIJK

» Grensoverschrijdende uitwisseling wordt ook benoemd onder Deel II van het Europees Handvest, waaronder Nedersaksisch erkend is. In Deel II, meer specifiek in artikel 7 lid 1 sub i van het Europees Handvest, staat dat partijen hun beleid, wetgeving en praktijken ten aanzien van de regionale taal onder andere baseren op “de bevordering van passende soorten internationale uitwisselingen, op de door dit Europees Handvest bestreken terreinen, voor regionale talen of talen van minderheden die in identieke of soortgelijke vorm worden gebruikt in twee of meer Staten.” Het gaat hier daarom niet om enkel uitwisseling van taal, maar om alle door het Europees Handvest genoemde onderwerpen.

Een recent voorbeeld van grensoverschrijdende uitwisseling is Die Tolle Woche in Enschede. Gedurende negen dagen wordt aandacht besteed aan samenwerking met de aangrenzende Duitse regio. Die Tolle Woche is opgebouwd uit zeven verschillende thema’s: Leren, Werken, Ondernemen, Mobiliteit, Duurzaamheid, Veiligheid en Toerisme en Kunst en Cultuur. Sinds het eerste evenement in 2016 is dit een jaarlijks terugkerend evenement (Gemeente Enschede, 2019). Verder is er de Nieuwe Hanze Interregio. Dit is een samenwerkingsverband tussen de Duitse deelstaten Bremen en Nedersaksen en de Nederlandse provincies Friesland, Groningen, Drenthe en Overijssel. De Interregio is een samenwerkingsverband op economisch, wetenschappelijk, politiek en bestuurlijk niveau. Hierbij wordt zowel op bestuurlijk als ambtelijk niveau gebruik gemaakt van Nedersaksisch en Nederduits. Ten slotte werkt het Staring Instituut in Gelderland nauw samen met het Landeskundliches Institut Münsterland in Vreden (Herweijer & Jans, 2008; Leijen, 2011).

Daarnaast is EUREGIO, een gebied dat delen van het Duitse Nedersaksen en Noordrijn-Westfalen en delen van Gelderland, Overijssel en Drenthe omvat, een voorbeeld van internationale samenwerking. Zo wordt geïnvesteerd in onderwijs, bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten, culturele activiteiten en voorzieningen en economisch en sociaal leven (EUREGIO, 2009, 2018, 2019a, 2019b). Voorbeelden hiervan zijn uitwisseling tussen scholen en het leren van Duits door (volwassen) Nederlanders, een grensoverschrijdend politieteam en een informatiecentrum voor mensen die op en over de grens werken: het GrensInfoPunt EUREGIO (EUREGIO, 2018, 2019b, 2019c).

Euregio Maas-Rijn valt niet binnen het Nedersaksisch grondgebied. Toch wordt deze meegenomen in dit rapport, aangezien zij bewijst dat grensoverschrijdende uitwisseling m.b.t. rechterlijke autoriteiten mogelijk is. Deze Euregio heeft het Bureau voor euregionale strafrechtelijke samenwerking (BES) in het leven geroepen. Dit is een trilaterale instelling die zich richt op het initiëren en verbeteren van de justitiële samenwerking, o.a. in het drielandengrensgebied België, Nederland en Noordrijn-Westfalen (Euregio Maas-Rijn, 2019). Euregio Maas-Rijn (2019): “Het BES stelt de leden van het Openbaar Ministerie »

- 3.7 | GRENDOVER-
SCHRIJDENDE
UITWISSELING** >> (maar ook de politieautoriteiten) in de Euregio en ver daarbuiten in staat om te profiteren van de bijstand en expertise die in het BES aanwezig is en/of het gebruik van het netwerk”.

NIET MOGELIJK

Er zijn geen wettelijke beperkingen op het gebied van grensoverschrijdende samenwerking. In de praktijk kan het wel voorkomen dat nationale regelgeving boven grensoverschrijdende besluiten gaat, waardoor mogelijke grensoverschrijdende afspraken teniet gedaan zouden kunnen worden (Van Raaij, 2019).

HOOFDSTUK 4

Nederduits

IN DELEN VAN DUITSLAND

Het Nederduits (de variant van het Nedersaksisch zoals dat in Duitsland wordt gesproken), is in vijf deelstaten (Bremen, Hamburg, Mecklenburg-Voor-Pommeren, Nedersaksen, Sleeswijk-Holstein) erkend onder Deel III van het Europees Handvest en in drie deelstaten (Brandenburg, Noordrijn-Westfalen, Saksen-Anhalt) onder Deel II (Ehlers & Coltz, 2014; Europees Handvest, 1992).

De resultaten in dit hoofdstuk dienen op een andere manier gelezen te worden dan de resultaten in hoofdstuk 3 en hoofdstuk 5. Zoals in paragraaf 2.4 wordt beschreven, bleek uit de interviews en de tekstuele bronnen dat er in wet- en regelgeving niet of nauwelijks beperkingen zijn voor het gebruik van Nederduits in deelstaten waar Nederduits onder Deel II erkend is. Om toch een beeld te geven van onmogelijkheden voor het gebruik van Nederduits in de deelstaten waar Nederduits onder Deel II erkend is, wordt in dit onderzoek beschreven wat er mogelijk is in deelstaten waar Nederduits onder Deel III erkend is. In deelstaten waar Nederduits onder Deel III erkend wordt, worden deelstaatbesturen verplicht gesteld Nederduits binnen de taaldomeinen te beschermen. Door bij “wel mogelijk” de mogelijkheden voor Nederduits onder een Deel II-erkenning te beschrijven (in Brandenburg, Noordrijn-Westfalen en Saksen-Anhalt) en onder “niet mogelijk” aan te geven wat mogelijk is in deelstaten waar Nederduits een Deel III erkenning heeft, wordt het verschil in toegepaste mogelijkheden tussen deze twee typen erkenning beschreven. Hiermee wordt indirect beschreven wat op het moment niet mogelijk is in Brandenburg, Noordrijn-Westfalen en Saksen-Anhalt, omdat het de erkenning onder Deel III mist.

4.1 | ONDERWIJS

WEL MOGELIJK

In **BRANDENBURG** werd in 2017 vanuit de lerarenopleiding aan de universiteit van Potsdam een handleiding betreffende Nederduits voor leerkrachten uitgegeven. Een oudere handleiding vanuit dezelfde instelling *Die märkischen Dialekte im Land Brandenburg* voor de leeftijd van 7 tot 13 jaar is nog steeds verkrijgbaar (Bundesministerium des Innern, 2017). Naar een eigen schoolvak wordt volgens de deelstaat niet gestreefd (Bundesministerium des Innern, 2017). Door het in 2014 opgerichte *Verein für Niederdeutsch im Land Brandenburg*, de eerste overkoepelende Nederduitsorganisatie in Brandenburg, worden proefprojecten ondernomen (en financieel gesteund) in het basisonderwijs. Scholen in Demerthin, Putlitz, Wittstock-Sewekow nemen deel. Sinds 2016 reikt de vereniging een prijs uit onder scholieren voor de beste Nederduitse teksten, liederen en sketches. Het Brandenburgse ministerie van Onderwijs financierde voor 9500 euro een project met Nederduitse voorleesmomenten op kleuterscholen (Bundesministerium des Innern, 2017) >>

4.1 | ONDERWIJS » In **NOORDRIJN-WESTFALEN** werd in het schooljaar 2014/15 in het landsdeel Münsterland door het *Centrum für Niederdeutsch* (CfN) en de universiteit van Münster een project ten bate van Nederduits op basisscholen geïnitieerd. Op zes basisscholen werden werkgroepen aangeboden waar scholieren vrijwillig aan konden deelnemen. Het project loopt 5 jaar en het doel is om leerlingen van jaargang 3 en 4 op spreekniveau A2 en luisterniveau B2 te krijgen. Door de samenwerking met de schoolvakken Duits, Engels, muziek en aardrijkskunde moet een interessante inhoud van de lessen verzekerd zijn. Lesmaterialen werden door het CfN ontwikkeld en gratis op het internet beschikbaar gesteld (Bundesministerium des Innern, 2017). Aangezien Nederduits niet in de hele deelstaat wordt gesproken, en op deelstaatniveau het vakkenpakket wordt bepaald, komt Nederduits er niet voor in aanmerking om in het regionale aanbod opgenomen te worden. Desondanks bieden de vakken Duits en aardrijkskunde expliciete aanknopingspunten om het Nederduits te thematiseren. Bovendien zijn basisscholen vrij om een keuzevak Nederduits in te stellen (Bundesministerium des Innern, 2017). Aan de universiteiten van Münster en Paderborn zijn verschillende onderzoeksprojecten en onderwijsactiviteiten omtrent het Nederduits gaande (Bundesministerium des Innern, 2017).

De deelstaat **SAKSEN-ANHALT** biedt sinds het schooljaar 2015/16 op 37 kleuter- en basisscholen een lespakket Nederduits aan. Dit pakket, genaamd *Plattdeutsch in der Schule* is ontwikkeld door de universiteit van Magdeburg en staat gratis voor deelnemende scholen ter beschikking (Bundesministerium des Innern, 2017; Ehlers, 2019). De deelstaatregering voorziet niet in een regulier schoolvak Nederduits en beschouwt de behandeling van de taal tijdens het vak Duits als voldoende (Bundesministerium des Innern, 2017). De projecten omtrent Nederduits van de *Landesheimatbund Sachsen-Anhalt e.V.* worden sinds jaar en dag voor 100% gefinancierd door de deelstaatregering (Bundesministerium des Innern, 2017). In mei 2019 heeft de deelstaatregering een nieuwe resolutie bekendgemaakt waarin staat dat zij zich hernieuwd zal inzetten tot het bevorderen van de Nederduitse taal aan kleuterscholen, basisscholen en het onderwijs in het algemeen (Niederdeutschsekretariat & Bundesrat für Nedderdütsch, 2019). Hoewel dus veel gaande is op het gebied van onderwijs in Saksen-Anhalt, wordt het door de groep Nederduitssprekenden als teleurstellend ervaren dat de deelstaatregering niet verplicht kan worden om een schoolvak Nederduits in te voeren (Luther, 2019).

NIET MOGELIJK

De noordelijke vijf deelstaten beperken zich tot het ondernemen van verschillende maatregelen verplicht aan de hand van Deel III van het Europees Handvest. Vier van de vijf deelstaten (behalve Nedersaksen), hebben artikel 8.1.b.iii van het Europees Handvest onderschreven, en beloven zich in te zetten om Nederduitse taallessen als geïntegreerd deel van het leerplan in het basisonderwijs vorm te geven (Ehlers & Goltz, 2014). Dit heeft de hieronder genoemde resultaten tot gevolg, die moeilijker te bereiken zijn in de deelstaten die het Nederduits onder Deel II hebben erkend. In het schooljaar 2014/15 werd op 4 basisscholen in **BREMEN** een pilotproject »

4.1 | ONDERWIJS » gestart, dat de scholen in staat stelt aanvullend verplicht Nederduits onderwijs aan te bieden (Bundesministerium des Innern, 2017).

De deelstaat/stad **HAMBURG** heeft in 2010 Nederduits als regulier schoolvak op de basisschool ingesteld. Het vak, met taalverwerving als hoofddoel, wordt in meerdere regio's in de deelstaat op basisscholen (jaargang 5-11) en het eerste jaar van het VWO aangeboden (Bundesministerium des Innern, 2017).

MECKLENBURG-VOOR-POMMEREN beschikt als deelstaat over een breed programma dat onderwijs in het Nederduits moet ondersteunen, beginnend met het spelonderwijs introduceren van de taal op kleuterscholen, tot het incorporeren van de taal in het vakonderwijs op de basisschool, als mede het ondersteunen van de leesvaardigheid. Sinds maart 2017 is het Nederduits officieel een eindexamenvak op middelbare scholen in de deelstaat. Op meerdere scholen wordt het vak Nederduits I aangeboden, en op 6 scholen het vak Nederduits II, dat tot een eindexamen leidt. Aan de universiteit van Greifswald is een *Kompetenzzentrum für Niederdeutschdidaktik* (KND) geïnitieerd voor de (aanvullende) training van kleuterleid(st)ers, leerkrachten en docenten (Bundesministerium des Innern, 2017).

In **NEDERSAKSEN** heeft het deelstaatparlement in 2017 ingestemd met het beschikbaar stellen van personeel en financiële middelen voor het inrichten van een schoolvak Nederduits op scholen en universiteiten. Het gaat om een bedrag van 450.000 euro voor het instellen van de vakken Nederduits en Saterfries (Bundesministerium des Innern, 2017). Dit gebeurt ondanks het feit dat Nedersaksen zich nauwelijks verplicht heeft tot het implementeren van maatregelen in het domein Onderwijs in Deel III van het Europees Handvest (Ehlers, 2019; Ehlers & Goltz, 2014).

Sinds het schooljaar 2014/15 zijn er 27 projectscholen (in 2015/16 zijn er nog twee scholen bijgekomen) in **SLEESWIJK-HOLSTEIN**, waar aan in totaal 2170 leerlingen in het vak Nederduits onderwezen wordt. De universiteit Flensburg heeft de lesmaterialen ontwikkeld voor de klassen 1-4. Bovendien is de deelstaatregering van plan om middels het zgn. Handlungsplan Sprachenpolitik een doorlopend schoolvak Nederduits in het basisonderwijs aan te bieden (Bundesministerium des Innern, 2017).

4.2 | RECHTERLIJKE AUTORITEITEN

WEL MOGELIJK

NOORDRIJN-WESTFALEN heeft als enige van de deelstaten met een erkenning onder Deel II zich tot maatregelen in dit domein verplicht. De deelstaat implementeerde de maatregel in artikel 9.1.b.iii (Europees Handvest, 1992) en laat oorkondes en bewijsstukken in het Nederduits in de rechtszaal toe, hoewel men verplicht kan worden tot het bijleveren van een Duitse vertaling (Ehlers & Goltz, 2014). »

4.2 | RECHTERLIJKE AUTORITEITEN NIET MOGELIJK

BRANDENBURG en **SAKSEN-ANHALT** hebben bovengenoemde maatregel niet geïmplementeerd, waardoor er door de Nederduitssprekende burger in die deelstaten geen aanspraak op kan worden gemaakt.

4.3 | BESTUURLIJKE AUTORITEITEN EN OPENBARE DIENSTEN

WEL MOGELIJK

Hoewel het in de deelstaten niet verboden is een andere taal te bezigen tussen burger en ambtenaar, heeft geen enkele deelstaat met een erkenning onder Deel II maatregelen ondertekend om dit gebruik te bevorderen (Ehlers & Goltz, 2014). Er zijn in de deelstaat **BRANDENBURG** geen gevallen bekend waarbij een officieel document in het Nederduits is afgewezen (Bundesministerium des Innern, 2017). De sprekersgroep in **SAKSEN-ANHALT** ziet het gebruik van Nederduits in het bestuurlijke domein niet als prioriteit (Luther, 2019).

NIET MOGELIJK

Alle deelstaten die Deel III van het Europees Handvest geratificeerd hebben, accepteren alle schriftelijke stukken in het Nederduits, evenals mondelinge en schriftelijke aanvragen in het Nederduits. Waar **NOORDRIJN-WESTFALEN** in de juridische sfeer wel Nederduitse stukken toestaat, heeft het, net als de andere deelstaten met een erkenning onder Deel II, geen stappen ondernomen om dit in het bestuurlijke domein toe te laten, laat staan te bevorderen (Ehlers & Goltz, 2014).

4.4 | MEDIA

WEL MOGELIJK

De deelstaat **BRANDENBURG** heeft vanwege de wet op mediavrijheid geen directe invloed op radio- en televisiezenders. In het programma van *Rundfunk Berlin-Brandenburg* (RBB), de lokale radiozender, speelt het Nederduits naar verluid een rol, en hoewel de deelstaat een samenwerkingsverband tussen de RBB en de Nederduitse overkoepelende organisatie van Brandenburg aanmoedigt, en beide partijen zich daarvoor openstellen, is geen concrete of formele samenwerking bekend. In principe zijn Nederduitse uitzendingen van de *Nord-deutschen Rundfunks*, alsmede gedrukte media zonder probleem mogelijk (Bundesministerium des Innern, 2017).

De deelstaat **NOORDRIJN-WESTFALEN** deelt mee dat de WDR in het nieuws wel bericht over regionale Nederduitse activiteiten, maar dat daadwerkelijke Nederduitse uitzendingen niet meer in het programma zitten (Bundesministerium des Innern, 2017). >>

4.4 | MEDIA >> De deelstaat **SAKSEN-ANHALT** meldt dat diens werkgroep Nederduits haar inspanningen voortzet door de *Mitteldeutsche Rundfunk* (MDR) structureel bij haar activiteiten te betrekken (Bundesministerium des Innern, 2017). De MDR voorziet in meerdere vaste programmaonderdelen in en over het Sorbisch, een taal die volgens Deel III van het Europees Handvest is geratificeerd. De Nederduitse sprekersgroep in Saksen-Anhalt wenst een vergelijkbare situatie voor het Nederduits, maar kan dit niet bewerkstelligen doordat de deelstaatregering zich in dit domein tot niets verplicht heeft (Luther 2019).

NIET MOGELIJK

De noordelijke vijf deelstaten beperken zich tot het ondernemen van verschillende maatregelen verplicht onder Deel III van het Europees Handvest. Alle vijf de deelstaten hebben artikel 11.1.b.ii en 11.1.c.ii van het Europees Handvest onderschreven (Ehlers & Goltz, 2014), en beloven zich in te spannen voor regelmatige Nederduitse radio-uitzendingen en tv-items. Dit heeft de hieronder genoemde resultaten tot gevolg, die moeilijker te bereiken zijn in de deelstaten met een erkenning onder Deel II.

De deelstaat en stad **BREMEN** heeft er middels wettelijke maatregelen zorg voor gedragen dat er regelmatige Nederduitse radio- en televisie-uitzendingen aangeboden worden. De regionale mediaregeling verplicht zowel publieke als commerciële zenders hiertoe sinds 2016 (Bundesministerium des Innern, 2017).

De deelstaat **MECKLENBURG-VOOR-POMMEREN** meldt dat NDR Radio 1, structureel programmaonderdelen in het Nederduits uitzendt (wekelijks nieuwsbericht en een drie-uur-durende uitzending op zondagochtend. Tevens zendt NDR het oudste Nederduitse praatprogramma uit (ononderbroken sinds 1983), dat in November 2017 haar 400ste uitzending had (Bundesministerium des Innern, 2017).

4.5 | CULTURELE ACTIVITEITEN EN VOORZIENINGEN

WEL MOGELIJK

In **BRANDENBURG** werd in 2015 het *Platt-Festival in Großderschau* georganiseerd. Jaarlijks wordt in Wittstock een “dag van het Nederduits” en in Potsdam een podium voor Nederduitse literatuur georganiseerd (Bundesministerium des Innern, 2017).

In **SAKSEN-ANHALT** wordt voor basisschoolleerlingen (tevens voor leerlingen uit Brandenburg) elk jaar een Nederduitse voorleeswedstrijd georganiseerd.

NIET MOGELIJK

De noordelijke vijf deelstaten hebben zich tot het ondernemen van verschillende maatregelen verplicht aan de hand van Deel III van het Europees Handvest. Zij beloven zich in te zetten om Nederduitse bibliotheken, cultuurcentra, mu-

4.5 | CULTURELE ACTIVITEITEN EN VOOR- ZIENINGEN

sea, archieven, academies, theaters, volkenkundeverenigingen, uitgeverijen en festivals te steunen. Dit heeft als resultaat dat bijvoorbeeld in **NEDERSAKSEN** de deelstaat cultuurprojecten omtrent het Nederduits van onder de 10.000 euro subsidieert (uit een regionale cultuurbegroting van 2.9 miljoen). Zulke regelingen zijn moeilijker te bewerkstelligen in de deelstaten met een erkenning onder Deel II van het Europees Handvest, aangezien overheden hier niet toe verplicht kunnen worden.

4.6 | ECONOMISCHE ACTIVITEITEN EN SOCIAAL LEVEN

WEL MOGELIJK

In 2017 financierde de deelstaat **BRANDENBURG** met 10.000 euro het project *Platt in der Pflege* 'Plat in de zorg' met instructies en een CD voor dienstverleners in de zorg (Bundesministerium des Innern, 2017).

NIET MOGELIJK

Hoewel er in het hele Nederduitse taalgebied initiatieven worden getoond om het Nederduits in de (met name ouderen-)zorg bevorderen, heeft geen enkele deelstaat verder een maatregel ondertekend met betrekking tot het sociale/economische domein. Daarentegen ontbreken specifieke maatregelen tegen het verbieden van Nederduits in de openbare ruimte (opschriften, reclame), in handleidingen en in gebruiksaanwijzingen, op elk vlak (Ehlers & Goltz, 2014).

4.7 | GRENSOVERSCHRIJDENDE UITWISSELING

WEL MOGELIJK

Geen enkele deelstaat (op één na, zie onder) heeft zich verplicht tot het bevorderen van contact tussen sprekers van het Nedersaksisch in Nederland en het Nederduits in Duitsland. Burgerinitiatieven zijn altijd mogelijk, maar de deelstaatregeringen zijn niet verplicht deze financieel te ondersteunen (Ehlers & Goltz, 2014).

NIET MOGELIJK

Alleen **NEDERSAKSEN** heeft beloofd grensoverschrijdend contact te zoeken met Nederlandse instanties en verenigingen. Nedersaksen is een deelstaat met erkenning van het Nederduits onder Deel III, waar een Nederduits dialect wordt gesproken dat nauw verwant is met het Gronings. De sprekersgroep klaagt dat de deelstaat deze belofte niet nakomt, ondanks toenaderingen van Nederlandse zijde (Ehlers & Goltz, 2014).

HOOFDSTUK 5

Fries

IN HET FRIESE TAALGEBIED

In dit hoofdstuk wordt beschreven wat er binnen de huidige wet- en regelgeving wel en niet mogelijk is ten aanzien van het gebruik van Fries in het Friese taalgebied. Fries is erkend onder Deel III van het Europees Handvest. Dit houdt in dat de Nederlandse staat bepaalde plichten heeft per taaldomein.

5.1 | ONDERWIJS

WEL MOGELIJK

Zoals eerder beschreven in hoofdstuk 3, geeft de Wet kinderopvang aan dat de Nederlandse taal bij kinderopvang gehanteerd wordt als officiële taal. Naast Nederlands, mag ook Fries gebruikt worden.

In het Friese taalgebied zijn scholen op basis van de Wet op het primair onderwijs (WPO) en de Wet op het voortgezet onderwijs (WVO) verplicht om onderwijs in de Friese taal aan te bieden. Deze verplichting houdt in dat scholen hun leerlingen een programma moeten aanbieden dat de zogenoemde kerndoelen voor de Friese taal voldoende aan bod laat komen. De kerndoelen zijn per vorm van onderwijs gedefinieerd en worden hieronder kort toegelicht (Ministerie BZK, 2019). In de Bestjoersôfspraak Fryske Taal en Kultuer is het volgende vastgelegd (Ministerie BZK 2019): “Gedeputeerde Staten kunnen gedeeltelijke of volledige ontheffing van deze verplichting verlenen en stellen daarvoor in een beleidsregel de criteria vast.”

In de Bestjoersôfspraak Fryske Taal en Kultuer 2019–2023 (BFTK) uit 2018 hebben de provincie Friesland en het Rijk de ambitie vastgelegd om in 2030 Friesland een meertalige provincie te laten zijn met Fries in het curriculum. Dat houdt in dat scholen in het Friese taalgebied in 2030 geacht worden geen ontheffing voor het vak Fries meer te hebben. In de BFTK (2018) staat niet beschreven om welke schoolniveaus dit precies gaat.

Voor het primair onderwijs gelden de kerndoelen attitude, luisteren, spreken, lezen, schrijven en taalbeschouwing. Door de in de BFTK vastgelegde ambitie voor Fries, wordt het gebruik van het Fries in het primair onderwijs versterkt (Ministerie BZK, 2019).

Voor het voortgezet onderwijs zijn de kerndoelen anders, namelijk: 1) kerndoelen voor deelnemers in een tweetalige cultuur, 2) kerndoelen voor leerlingen met het Fries als tweede taal en 3) kerndoelen voor leerlingen met Fries als moedertaal (Ministerie BZK, 2019). Scholen in het voortgezet onderwijs die Friese les aanbieden, konden een beroep doen op de subsidieregeling ‘Lesuren Fries in het onderwijs’. De subsidie geldt voor lesuren Fries vanaf de tweede >>

5.1 | ONDERWIJS >> klas tot en met de examenklas. Een aanvraag hiervoor kon tot oktober 2019 ingeleverd worden. Met deze subsidie wil de provincie Friesland het aanbieden van Fries na de eerste klas bevorderen (Provincie Fryslân, 2019)

Ook in het technisch onderwijs en beroepsonderwijs (mbo) wil de provincie Friesland het aanbieden van Fries ondersteunen. Mbo-scholen kunnen de subsidie 'Lesuren Fries in het onderwijs' aanvragen voor alle leerjaren. Hetzelfde geldt ook voor regionale opleidingscentra en agrarische opleidingscentra die Friese lessen aanbieden in een beroepsopleiding (Provincie Fryslân, 2019).

Op het gebied van universitair en ander hoger onderwijs biedt de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) de bacheloropleiding '*Minorities & Multilingualism*' aan. Aan onder andere de Friese taal en cultuur wordt nadrukkelijk aandacht besteed. De opleiding wordt gedurende zes jaar financieel ondersteund door het Ministerie van OCW, met een bedrag van €120.000 per jaar. Ook de provincie Friesland draagt hieraan bij. De master Meertaligheid van de Universiteit Campus Fryslân sluit aan op deze bachelor. Het bestaan van deze opleidingen resulteert in de mogelijkheid om de taal te bestuderen en te onderwijzen (RUG, 2019). Ook op hbo-niveau wordt aandacht besteed aan Fries, bijvoorbeeld door middel van de opleiding tot docent Fries. Daarnaast wordt door de provincie onderzocht of het mogelijk is om de Friese taal in verschillende hbo-opleidingen in zorg- en welzijn op te nemen (BFTK, 2018).

Cursussen Fries voor volwassenen kunnen gevolgd worden op diverse manieren, zoals bij het Friesland College of bij de Algemene Fryske Ûnderrjocht Kommisje (Afûk). Het gaat dan bijvoorbeeld om de cursussen Fries voor niet-Friestaligen, Fries voor Friestaligen en eduFrysk (GemeentenenFrysk, 2019a). Wanneer de onderwijsinspectie zijn periodieke inspectie uitvoert, behandelt zij het Fries niet anders dan andere schoolvakken (Ministerie BZK, 2019).

NIET MOGELIJK

Bij kinderopvang in Nederland is het verplicht om minstens Nederlands als voertaal te hanteren (art. 1.55 lid 1 Wko 2019).

Kinderopvangcentra, gastouders, peuterspeelzalen en voorschoolse educatie zijn vaak geen publieke voorzieningen, maar diensten die worden geleverd door commerciële partijen. De overheid heeft hierdoor weinig mogelijkheden om aan te moedigen dat Fries als tweede taal gebruikt wordt. Of, naast Nederlands, ook Fries wordt gesproken in dit domein zal afhangen van de vraag hiernaar van ouders (Ministerie BZK, 2019).

In het voortgezet onderwijs kiezen scholen zelf of zij het Fries als voertaal willen gebruiken. Het is op het moment niet mogelijk hier verplichtingen aan te stellen (GemeentenenFrysk, 2019b) >>

5.2 | RECHTERLIJKE AUTORITEITEN

WEL MOGELIJK

» De Wet gebruik Friese taal is het wettelijke fundament voor het gebruik van de Friese taal. De wet zegt het volgende met betrekking tot rechterlijke autoriteiten:

- Een persoon die in de provincie Friesland woont, feitelijk verblijf houdt of een zetel heeft, mag de Friese taal gebruiken wanneer hij/zij ter terechtzitting het woord doet (art. 11 Wet gebruik Friese taal).
- Wanneer een verdachte, partij, getuige of belanghebbende ter terechtzitting de Friese taal wil gebruiken, bepaalt de rechter op verzoek of het nodig is dat een tolk bijstand verleent. De vergoeding van de tolk komt ten laste van het Rijk (art. 12 Wet gebruik Friese taal).
- Het afleggen van een eed, belofte of bevestiging in het rechtsverkeer mag in de Friese taal, in plaats van de wettelijk voorgeschreven (Nederlandse) woorden (art. 10 Wet gebruik Friese taal).
- Een akte kan in de Friese taal worden opgemaakt, wanneer de rechter hier goedkeuring voor geeft (art. 17 Wet gebruik Friese taal).
- Stukken of opgaven mogen in het Fries aangeleverd worden. De stukken die in de Friese taal opgesteld zijn, worden samen met de vertalingen ingeschreven in het register. Tenzij in de stukken of opgaven anders is bepaald, geldt de tekst van de Nederlandse vertaling (art. 16 Wet gebruik Friese taal).

Verder is in de BFTK (2018) opgenomen dat Friese burger in de regio Noord-Nederland aangifte in de Friese taal mag doen.

NIET MOGELIJK

Door de beperkte beschikbaarheid van tolken, kan er niet altijd een tolk bijstaan in de rechtbank. In praktijk levert dit weinig problemen op, aangezien het niet vaak voorkomt dat een tolk Fries nodig is. Toch is de geringe beschikbaarheid van tolken kwetsbaar en dit kan leiden tot vertraging van rechtszaken (Ministerie BZK, 2019). Omdat dit een praktisch probleem is, maar geen wettelijke beperking, wordt dit punt niet meegenomen in de analyse.

Tenzij anders is bepaald, gelden Friese stukken of opgaven niet zonder Nederlandse vertaling (art. 16 Wet gebruik Friese taal).

5.3 | BESTUURLIJKE AUTORITEITEN EN OPENBARE DIENSTEN

WEL MOGELIJK

De Wet gebruik Friese taal beschrijft het gebruik van de Friese taal in het bestuurlijk verkeer. Het geeft aan dat bestuursorganen die in de provincie Friesland gevestigd zijn en niet tot de Rijksoverheid behoren, zelf regels opstellen »

**5.3 | BESTUURLIJKE
AUTORITEITEN
EN OPENBARE
DIENSTEN**

» over het gebruik van de Friese taal in schriftelijke stukken en in het mondeling verkeer (art. 5 Wet gebruik Friese taal). Dit houdt in dat de Provincie en gemeenten zelf regels bepalen.

Verder geeft de wet aan dat bestuursorganen en de onder hun verantwoording werkzame personen het Fries mogen gebruiken in het verkeer binnen de provincie Friesland (tenzij de wederpartij verzoekt om de Nederlandse taal te gebruiken) (art. 4 Wet gebruik Friese taal).

De bekendmaking, mededeling of terinzagelegging van een schriftelijk stuk mag in enkel de Friese taal geschieden wanneer er redelijkerwijs kan worden aangenomen dat er geen behoefte is aan het Nederlands. Wanneer dit niet het geval is, zal dit altijd (ook) in het Nederlands moeten (art. 7 lid 2 Wet gebruik Friese taal).

In vergaderingen van gevestigde vertegenwoordigde organen in de provincie Friesland kan iedereen de Friese taal gebruiken. Wat in het Fries gezegd wordt, wordt in het Fries genotuleerd. Hier gelden geen beperkingen (art. 9 Wet gebruik Friese taal).

Het staat een gemeente vrij om Friese plaatsnamen te hanteren in documenten of in de publieke ruimte. Gemeenten en provincies kunnen een eigen (taal) beleid voor plaatsnamen voeren. Zo mogen zij ervoor kiezen om alleen de Friese naam op een plaatsnaambord te zetten, alleen de Nederlandse, of allebei. Daarnaast is in de BFTK (2018) opgenomen dat Friestalige toponiemen, die officieel zijn vastgesteld door het bevoegd gezag, ook in de kadastrale systemen opgenomen worden (Ministerie BZK, 2019). Dit houdt in dat het de Friese variant van de plaatsnaam ook als officiële plaatsnaam wordt gezien.

Art. 14 Provinciewet beschrijft dat leden van de Provinciale Staten een eed moeten afleggen, alvorens zij hun functie kunnen uitoefenen. De eed is rechtsgeldig in het Nederlands of in het Fries en de precieze tekst die gezegd dient te worden is omschreven. Er gelden geen geografische beperkingen voor het afleggen van de eed in het Fries.

Via een wetswijziging in 2002, is het voor Friezen mogelijk geworden om hun Nederlandse achternaam (terug) te veranderen naar de oorspronkelijke Friese variant. Het betrof een wijziging in het Besluit van 6 oktober 1997, houdende regels voor geslachtsnaamswijziging (Staatsblad 2002, 531). Echter, er bleek weinig vraag te zijn naar het wijzigen van de achternaam. Enkele tientallen Friezen hebben een officieel verzoek ingediend om de naam daadwerkelijk te laten veranderen naar de Friese vorm (Herweijer & Jans, 2008). »

5.3 | BESTUURLIJKE AUTORITEITEN EN OPENBARE DIENSTEN

NIET MOGELIJK

» Zoals aangegeven, mogen de provincie Friesland en gemeentes zelf regels bepalen over het gebruik van Fries in schriftelijke stukken en in mondeling verkeer (art. 5 Wet gebruik Friese taal). Dit betekent tegelijkertijd, dat de provincie Friesland deze regels niet voor gemeentes kan opstellen.

De minister die het aangaat, kan voor onderdelen van de Rijksoverheid waarvan het werkterrein zich uitstrekt tot de provincie Friesland of een deel daarvan, regels stellen over het gebruik van de Friese taal in schriftelijke stukken en in het mondeling verkeer. Hier dienen ook de provincie en gemeentes zich aan te houden (art. 6 lid 1 Wet gebruik Friese taal).

Zoals beschreven bij “wel mogelijk” kan het gebruik van Fries beperkt worden. Wanneer behoefte is aan de Nederlandse taal, dan moet daar gehoor aan gegeven worden. Dit ziet men terug bij schriftelijke stukken, verkeer binnen een bestuursorgaan, bekendmakingen, mededelingen of terinzageleggingen van een schriftelijk stuk (art. 4 lid 2 Wet gebruik Friese taal; art. 7 lid 2 Wet gebruik Friese taal).

Nederlandse paspoorten, identiteitsbewijzen en rijbewijzen mogen enkel in de Nederlandse taal zijn opgesteld. Hier zullen geen Friese teksten op te vinden zijn (Landman, 2010).

5.4 | MEDIA

WEL MOGELIJK

Het Rijk en de provincie kunnen zich inspannen voor de Friese media door middel van financiële middelen en door het waarborgen van het belang van de Friese media.

Via de Bestuursafspraken ‘Fries in de media’ (2016), vastgelegd door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, wordt een volwaardig, zelfstandig en breed media-aanbod in de Friese taal gewaarborgd. Programma’s zijn op dagelijkse basis beschikbaar op diverse mediaplatforms (Ministerie BZK, 2019; Staatscourant, 2016).

Door de uitzendingen in de Friese taal neemt Omrop Fryslân een belangrijke positie in in het behoud, de bevordering, de ontwikkeling, de overdracht en het levend gebruik van de Friese taal (Ministerie BZK, 2019). Onderdeel hiervan is de documentairereeks Fryslân DOK, die op de nationale televisie wordt uitgezonden. Hierin wordt wekelijks aandacht besteed aan Friese thema’s (Ministerie BZK, 2019).

Onder dit taaldomein valt ook het treffen van voldoende voorzieningen, waarmee programma’s in de regionale taal aangeboden kunnen worden. In de bestuursafspraken ‘Fries in de media 2016’ is de financiering van Omrop Fryslân»

5.4 | MEDIA >> door het Rijk en de provincie Friesland vastgelegd, waardoor hieraan voldaan wordt (Ministerie BZK, 2019)

Zoals beschreven in hoofdstuk 3, besteedt de Mediawet 2008 aandacht aan de positie van lokale mediadiensten. Door deze wet wordt onder andere de positie van Omrop Fryslân gewaarborgd (art. 2.62 lid 1 Mediawet 2008; art. 6.13 lid 3c Mediawet 2008). De keus om programma's in de streektaal uit te zenden of niet, is aan de lokale mediadienst zelf (art. 1.1 lid 1 Mediawet 2008).

NIET MOGELIJK

Het Rijk en de provincie mogen geen bemoeienis hebben met de inhoud en de vorm van het media-aanbod. Media-instellingen bepalen hier zelf over, op grond van de art 1.1 lid 1 Mediawet 2008. Hierdoor kan het gebruik van Fries door media-instellingen niet verplicht gesteld worden.

5.5 | CULTURELE ACTIVITEITEN EN VOORZIENINGEN

WEL MOGELIJK

Productie en evenementen in het Fries worden op verschillende wijze bevorderd. Ten eerste, is in de BFTK uitgebreid aandacht besteed aan culturele activiteiten en voorzieningen. Hierin wordt genoemd: "Het Rijk en de provincie zetten zich ervoor in een substantieel fonds beschikbaar te stellen voor een divers aanbod van producties waarin de Friese taal en cultuur centraal staan." Ten tweede was Leeuwarden in 2018 de culturele hoofdstad van Europa. In het kader hiervan, is een breed spectrum aan producties voortgebracht waarin Friese taal en cultuur, actuele onderwerpen en historische thema's onder de aandacht zijn gebracht (BFTK, 2018).

Ten slot worden meerdere culturele organisaties geborgd. Een voorbeeld daarvan is Tryater, aangezien zij de Friese taal en cultuur uitdragen, zoals beoordeeld door de Raad voor Cultuur. Tryater is een professioneel theater gezelschap in Friesland dat veel produceert in het Fries (BFTK, 2018). Tresoar, ook opgenomen in het nationale cultuurbestel, is het Fries Historisch en Letterkundig Centrum. Zij beheert een wetenschappelijke bibliotheek, archieven van en over Friesland en een grote collectie van documenten in de Friese taal (BFTK, 2018; Tresoar, 2019).

Daarnaast maakt de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap de instandhouding van de Fryske Akademy mogelijk. De stichting Fryske Akademy in Leeuwarden richt zich op terminologisch onderzoek. De stichting heeft meerdere focuspunten, waarvan het uitbouwen van de taaldatabanken voor het Oudfries, Midfries en Nieuwfries er één is (Fryske Akademy, 2019a, 2019b). De Fryske Akademy vult bestaande grammaticale en fonetische beschrijvingen in het Fries aan, ontwikkelt woordenboeken en stelt digitale hulpmiddelen beschikbaar voor gebruikers van het Fries (BFTK, 2018; Sijens, 2015). >>

5.5 | CULTURELE ACTIVITEITEN EN VOOR- ZIENINGEN

» Het Nederlands Letterenfonds besteedt ook aandacht aan de Friese literatuur. Werkbeurzen die het fonds uitgeeft, zijn ook toegankelijk voor Friese auteurs en vertalers. Het Fonds voor Cultuurparticipatie stelt ook subsidie beschikbaar. Zij doen dat via de subsidieregeling 'Talent in de Regio'. Hierbij gaat het om culturele projecten die gerelateerd zijn aan de Friese taal (Ministerie BZK, 2019).

Op eigen initiatief, kan beeldmedia – zoals films – van Friese ondertitels voorzien worden (Slieker Film, 2016). Zo presenteerde het Europees Buro fan Lytse Talen (EBLT) in 2016 een Baskische speelfilm met Friese ondertitels. Dit gebeurde ter gelegenheid van de internationale dag van de moedertaal van de Verenigde Naties (Slieker Film, 2016).

NIET MOGELIJK

Alhoewel het op eigen initiatief wettelijk mogelijk is om Friese ondertitels aan media toe te voegen, worden nationale programma's in het Friese taalgebied niet met de Friese taal ondertiteld. Er zijn mogelijkheden om als consument zelf voor (Nederlandse) ondertiteling te zorgen. Voor Nederlandse ondertiteling bij Nederlandse televisieprogramma's kunnen consumenten bijvoorbeeld terecht bij de Teletekstpagina 888. Online, via NPO start of via het streamingsplatform Netflix, kan gekozen worden voor ondertitels in meerdere talen. Op het moment is bij geen enkele van de genoemde opties de keuze voor Friese ondertiteling aanwezig, ook al is dit wettelijk gezien wel mogelijk. Dit is getest via een Nederlands Netflix-kanaal en op een televisie in Overijssel.

5.6 | ECONOMISCHE ACTIVITEITEN EN SOCIAAL LEVEN

WEL MOGELIJK

BFTK beschrijft afspraken om bedrijven in de provincie Friesland te stimuleren om Fries te gebruiken in de externe communicatie. Hiermee wil de provincie verder werken aan de verbetering van de positie van het Fries in het economisch domein. Er worden kennissessies georganiseerd om de meerwaarde van de Friese taal, cultuur en identiteit voor het bedrijfsleven inzichtelijk te maken (BFTK, 2018; Ministerie BZK, 2019)

De BFTK (2018) beschrijft ook afspraken met betrekking tot het Fries in de zorg. Het project 'Frysk yn 'e soarch' wordt voortgezet, wat betekent dat onder andere ingezet wordt op zichtbaarheid en de vanzelfsprekendheid op het gebruik van Fries in de zorg. Het project zet in op kraamhulp, consultatiebureaus, ziekenhuizen, verpleeghuizen, huisartsen, de meldkamer en WMO-thuiszorg. Bij contacten met verpleeghuizen zal gekeken worden in hoeverre er een relatie gelegd kan worden met het opnemen van het Fries in het kwaliteitskader (Ministerie BZK, 2019). In de periode 2019–2023 zal door de provincie onderzocht worden of het mogelijk is om Fries in het curriculum van verschillende »

**5.6 | ECONOMISCHE
ACTIVITEITEN
EN SOCIAAL
LEVEN**

» hbo-opleidingen zorg- en welzijn op te nemen (BFTK, 2018). In mbo-opleidingen zorg & welzijn is Fries al aanwezig als keuzevak (Afûk, 2019). Gedurende dezelfde periode zal gekeken worden of het mogelijk is om tweetalige animatie-filmpjes in alle Friese ziekenhuizen te gebruiken. Dit gebeurt in overleg met het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Veiligheidsinstructies kunnen afgegeven worden door de Veiligheidsregio Fryslân. De meldkamer die het Friese taalgebied bedient, behoudt ook een Fries taalbeleid. In de BFTK is opgenomen dat het van belang is dat er voldoende Friestalige medewerkers beschikbaar zijn en blijven om meldingen in de Friese taal te kunnen doen (BFTK, 2018).

Er zijn geen wetten gevonden die het gebruik van Fries in cheques verbiedt. Verder is er ook geen informatie gevonden met betrekken tot het wél gebruiken van de Friese taal op een geldige cheque. Wanneer het tot een geschil komt, dan zal een rechter bekijken of documenten zoals cheques rechtsgeldig zijn of niet. Zoals bij rechterlijke autoriteiten is aangegeven, mogen stukken of opgaven in het Fries aangeleverd worden. Dit doet vermoeden dat cheques in het Fries geldig zijn.

NIET MOGELIJK

Voor veiligheidsinstructies die door andere partijen dan Veiligheidsregio Fryslân worden afgegeven, worden geen eisen gesteld m.b.t. het gebruik van Fries. Het verzekeren dat deze instructies in het Fries afgegeven worden, is daarom niet mogelijk. De provincie Friesland beschrijft geen ambities ten opzichte van het aanbieden van informatie betreffende rechten van consumenten in de regionale taal. Dit betekent dat dit op dit moment niet gegarandeerd wordt. Door de wet wordt het gebruik niet tegengehouden.

5.7 | GRENSOVERSCHRIJDENDE UITWISSELING

WEL MOGELIJK

Ook provincie Friesland is onderdeel van een Euregio, genaamd Eems Dollard Regio (EDR). Naast provincie Friesland, omvat dit gebied (delen van) Ostfriesland, Emsland, Cloppenburg en de provincies Groningen en Drenthe. Speerpunten van de EDR zijn de bevordering van de grensoverschrijdende, regionale economie en cultuur (Eems Dollard Regio, 2019). Verder vormt de InterFriese Raad een belangrijke schakel tussen Nederlandse en Duitse Friezen. Deze Raad biedt diverse maatschappelijke organisaties de gelegenheid tot uitwisseling op terreinen als geschiedenis, cultuur en taal (Ministerie BZK, 2019).

Tussen kennisinstituten is er ook grensoverschrijdende samenwerking. Vanuit de Fryske Akademy en de eerder besproken RUG-opleidingen zijn er contacten met instellingen zoals het Nordfriisk Instituut (Bräist/Bredstedt), de Ostfriesische Landschaft (Aurich) en de universiteit in Kiel (Ministerie BZK, 2019). »

**5.7 | GRENDOVER-
SCHRIJDENDE
UITWISSELING**

» Ten slotte is Tresoar verbonden met meerdere Europese organisaties. Tryater heeft banden met een regio in Lapland waar ook minderheidstalen onder het Europees Handvest beschermd worden (Ministerie BZK, 2019).

Aangezien de provincie Friesland zelf zeggenschap heeft over het gebruik van Fries binnen overheidsorganen, mag ook in grensoverschrijdende uitwisseling Fries gebruikt worden.

Naast deze uiteenlopende voorbeelden van grensoverschrijdende uitwisselingen in provincie Friesland, beschrijft hoofdstuk 3 dat in principe voor elk onderwerp dat het Europees Handvest aandoet grensoverschrijdende uitwisseling mogelijk is.

NIET MOGELIJK

Er zijn geen wettelijke beperkingen op het gebied van grensoverschrijdende samenwerking. In de praktijk kan het wel voorkomen dat nationale regelgeving grensoverschrijdende besluiten verwerpt, zoals afspraken die gemaakt worden binnen grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden die economische, bestuurlijke en sociale uitwisseling nastreven (Van Raaij, 2019).

HOOFDSTUK 6

Vergelijking

NEDERSAKSISCH MET FRIES EN NEDERDUITS

Dit hoofdstuk vormt de conclusie van dit onderzoek. Per taaldomein zijn de onderzoeksresultaten samengevat in een resultatenmatrix. Dit maakt het mogelijk om de drie situaties overzichtelijk te vergelijken en antwoord te geven op de hoofdvraag: “Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen de (on)mogelijkheden van het gebruik van Nedersaksisch in het Nedersaksisch taalgebied in vergelijking tot, aan de ene kant, het gebruik van Fries in het Friese taalgebied en, aan de andere kant, het gebruik van het onder Deel II van het Europees Handvest erkende Nederduits in delen van Duitsland?” Per taaldomein is een conclusie geschreven, op basis van de resultaatmatrices. De resultaatmatrices staan in bijlage 2. Dit hoofdstuk eindigt met een samenvattende algemene conclusie.

6.1 | ONDERWIJS

Wanneer men de situatie van het Nedersaksisch en het Fries vergelijkt, valt één groot verschil op: in Friesland is het vak Fries verplicht op basisscholen en middelbare scholen. Ontheffing is enkel mogelijk wanneer de provincie Friesland deze verleent. Nedersaksisch, daarentegen, kan alleen aangeboden worden wanneer scholen er zelf voor kiezen om dit aan te bieden. In het voortgezet onderwijs gaat het daarbij om een keuzevak. Tijdens het onderzoek voor dit rapport kwam naar voren dat een curriculum voor Nedersaksisch, voor het basisonderwijs en voortgezet onderwijs, op het moment ontbreekt. De IJssel-academie heeft zich ten doel gesteld om een curriculum te ontwikkelen, zodat het voor scholen beter mogelijk wordt om Nedersaksisch daadwerkelijk aan te bieden. Daarnaast zijn er vooral veel overeenkomsten. Wat betreft de kinderopvang, heeft Nedersaksisch eenzelfde status als Fries. Beide mogen naast Nederlands, op grond van dezelfde wet, gebruikt worden als voertaal. Daarnaast kunnen beide talen in het mbo, voortgezet hoger en universitair onderwijs en volwassenenonderwijs aangeboden worden. Voor beide talen geldt dat de taal niet verplicht gesteld kan worden op deze niveaus.

Nederduits in de onderzochte drie deelstaten verkeert zich in een vergelijkbare situatie als het Nedersaksisch. Enkel een erkenning onder Deel II van het Europees Handvest verplicht overheden er niet toe scholen te verplichten de regionale taal aan te bieden. Wel zijn er initiatieven mogelijk op elk onderwijsniveau. Het kan voorkomen dat Nederduits niet in de gehele deelstaat gesproken wordt. Wanneer dat het geval is, is het zeer onwaarschijnlijk dat de deelstaat maatregelen voor Nederduits voor de hele deelstaat invoert. >>

6.2 | RECHTERLIJKE AUTORITEITEN

» Er bestaat weinig regelgeving die betrekking heeft op het gebruik van Nedersaksisch door rechterlijke autoriteiten. Daarnaast bestaat de intentie om geen extra regelgeving voor Nedersaksisch te maken. Officieel wordt Nedersaksisch in de rechtbank daardoor niet beschermd. Desondanks wordt Nedersaksisch officieus toegestaan. Hierin bestaat een groot verschil met het Fries. Voor het Fries bestaat regelgeving waardoor Fries in de rechtszaal mogelijk is. Wanneer nodig, is een tolk beschikbaar zodat een zaak in het Fries behandeld kan worden. Het Rijk zal de tolk financieren. Verder mogen stukken in het Fries aangeleverd worden. De enige beperking die het Fries kent is dat de Nederlandse vertaling de geldige versie is, tenzij anders is besloten.

Een verschil met het Nederduits komt vooral aan het licht door een verschil in het Nederlandse en Duitse rechtssysteem. Waar in Nederland de wettelijke en gerechtelijke mogelijkheden voor provincies veelal bepaald worden door de Rijksoverheid, zijn in Duitsland de deelstaten in de positie om dit zelf te doen. De drie deelstaten die onderzocht zijn, staan alle drie zelf voor de keus om akten en/of bewijsstukken in de rechtszaal toe te staan in het Nederduits. Op het moment staat enkel Noordrijn-Westfalen dit toe.

6.3 | BESTUURLIJKE AUTORITEITEN EN OPENBARE DIENSTEN

Wat betreft bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten, zijn de mogelijkheden voor het Fries uitgebreid beschreven in de Wet gebruik Friese taal. Deze wet geeft Friesland de mogelijkheid zelf regels voor het gebruik op te stellen. Daarnaast zijn er nog meer verschillen met het Nedersaksisch: bekendmakingen mogen enkel in het Fries, de eed die leden van de provinciale staten moeten afleggen mag ook enkel in het Fries en Nederlandse achternamen mogen (terug) veranderd worden naar een Friese variant. Ondanks dat Friesland veel vrijheid heeft om zelf te bepalen over het gebruik van Fries, kan het Rijk ook regels opstellen. Dit is vastgelegd in art. 6 lid 1 Wet gebruik Friese taal: “Onze Minister die het aangaat, kan voor onderdelen van de centrale overheid waarvan het werkterrein zich uitstrekt tot de provincie Fryslân of een deel daarvan, regels stellen over het gebruik van de Friese taal in schriftelijke stukken en in het mondeling verkeer.”

De wettelijke situatie van Fries en Nedersaksisch komen in veel punten ook overeen. Zo mogen verzoeken en klachten in de regionale taal behandeld worden, net als debatten (en naar verwachting dus ook vergaderingen). De gemeenteraad bepaalt de exacte plaatsnaam die op de plaatsnaamborden verschijnt. Dit mag in het Nedersaksisch, in het Nederlands of beide, in een volgorde naar keuze. Onder medewerkers kan Nedersaksisch bevorderd worden d.m.v. cursussen. Toch kan de provincie het gebruik van Nedersaksisch niet »

- 6.3 | BESTUURLIJKE AUTORITEITEN EN OPENBARE DIENSTEN** >> afdwingen. Ook is de eerder genoemde eed niet geldig wanneer deze enkel in het Nedersaksisch afgelegd wordt. Het is wel toegestaan om de eed officieus in het Nedersaksisch af te leggen, naast de officiële Nederlandse eed.

In de drie Duitse deelstaten is weinig regelgeving over het gebruik van Nederduits vastgelegd. Het gebruik van Nederduits in de communicatie tussen burger en ambtenaar is niet verboden. Deelstaten worden niet tegengehouden wanneer zij schriftelijke en/of mondelinge aanvragen in het Nederduits toe willen staan. Daarnaast staat het hen vrij om Nederduits te bevorderen in het gesprek tussen ambtenaar en burger. Toch gebeurt dit amper. Deelstaten worden hier ook niet toe verplicht.

6.4 | MEDIA

Wat betreft de mogelijkheden op het gebied van media, is de situatie tussen Nedersaksisch en Fries vergelijkbaar. Overheden mogen volgens de Mediawet 2008 geen invloed uitoefenen op de inhoud van het media-aanbod. Daarnaast hebben providers de wettelijke plicht om ten minste één regionale zender aan te bieden. In praktijk komt dit er op neer dat elke provincie een eigen regionale zender heeft die in heel Nederland te ontvangen is. Zenders mogen er zelf voor kiezen om in de regionale taal uit te zenden. Dit mag bevorderd worden door bijv. subsidies te verlenen aan media in de regionale taal.

In de Duitse deelstaten ligt de situatie iets anders. Zij kunnen ervoor kiezen om lokale media structureel bij activiteiten te betrekken en de regionale taal hier een structurele rol in te geven. Deelstaat Saksen-Anhalt bewijst dit door hoe het met het Sorbisch omgaat, een regionale taal die onder Deel III erkend is. Daarnaast komt het voor dat deelstaten, waar Nederduits erkend wordt onder Deel III, door middel van wettelijke maatregelen ervoor zorgen dat het Nederduits gebruikt wordt in de media. Hieruit blijkt dat deelstaten bij machte zijn om dit te doen als er een erkenning onder Deel III is. Dat deelstaten vaak zelf bevoegd zijn om dit soort besluiten tenemen, doet vermoeden dat ook deelstaten waar Nederduits onder Deel II erkend wordt dit kunnen doen. Het grote verschil is dat deelstaten niet verplicht zijn deze maatregelen te nemen.

6.5 | CULTURELE ACTIVITEITEN EN VOORZIENINGEN

Wanneer wet- en regelgeving met betrekking tot culturele activiteiten en voorzieningen rondom Nedersaksisch vergeleken wordt met wet- en regelgeving rondom Fries, valt op dat voor het Fries uitgebreider is vastgelegd waar het Rijk aan bijdraagt. Het gaat dan om financiële bijdragen aan culturele activiteiten en voorzieningen die het Fries levendig houden. Zo is bijvoorbeeld vastgelegd dat terminologisch onderzoek (gedeeltelijk) gefinancierd wordt vanuit het Rijk. Door uitgebreidere wet- en regelgeving kan men bij het Fries terugvallen op een >>

**6.5 | CULTURELE
ACTIVITEITEN
EN VOOR-
ZIENINGEN**

» meer solide basis voor (structurele) bijdragen vanuit het Rijk. Dit vergroot de mogelijkheden qua culturele activiteiten en voorzieningen voor het Fries, ten opzichte van de mogelijkheden voor het Nedersaksisch. Exacte bedragen zijn niet opgenomen in dit verslag. Friese auteurs en vertalers kunnen aanspraak maken op werkbeurzen van het Nederlands letterenfonds. Over voor het Nedersaksisch zijn hier geen mogelijkheden bekend.

Verder staat de provincies en de deelstaten niets in de weg om streektaalinstututen, activiteiten, het bewaren van stukken in de regionale taal en terminologisch onderzoek te bevorderen en (financieel) te ondersteunen. Ten slotte kunnen provincies in Nederland niet volledig zelf beslissen over hun buitenlandse cultuurbeleid. Dit gaat in overleg met het ministerie BZ en ministerie OCW.

**6.6 | ECONOMISCHE ACTIVITEITEN EN
SOCIAAL LEVEN**

In economische activiteiten en het sociale leven kunnen mensen niet verplicht worden om de regionale taal te gebruiken. Voor alle drie de regionale talen geldt dat het wel mogelijk is om het gebruik van de taal te stimuleren. Op het gebied van dienstverlening komt dit vooral in beroepsopleidingen in de zorg voor. Bij het Fries komt duidelijk naar voren dat men zich richt op zichtbaarheid en vanzelfsprekendheid van het Fries, ook wanneer het externe communicatie van bedrijven betreft. Dit komt bij het Nedersaksisch niet naar voren, al staat het een provincie vrij om zich hierop te richten. De Friese veiligheidsregio stelt voldoende Friestalige medewerkers ter beschikking zodat meldingen ook in het Fries gedaan worden. In de Nedersaksische regio is hier geen sprake van. Wel mogen instructies op eigen initiatief in het Nedersaksisch gegeven worden. Dat instructies hierbij ook in het Nederlands worden gegeven, is hierbij vanzelfsprekend. Verder kunnen ondernemingen of banken niet gedwongen worden om voorschriften of bepalingen te verwijderen, die het gebruik van Nedersaksisch belemmeren. Dit is namelijk enkel mogelijk onder Deel III-erkenningen. Verder is de intentie uitgesproken om geen extra regelgeving op te stellen, waardoor dit niet zal veranderen.

Met betrekking tot het Nederduits zijn er amper maatregelen bekend die het gebruik van Nederduits in economische activiteiten en sociaal leven bevorderen. De deelstaten zijn vrij om maatregelen in te voeren, maar kunnen hiertoe niet gedwongen worden. »

6.7 | GRENSOVERSCHRIJDENDE UITWISSELING

» Er zijn geen wettelijke beperkingen voor grensoverschrijdende uitwisselingen. Burgers, steden, gemeenten, provincies en deelstaten kunnen allen uit eigen initiatief besluiten om grensoverschrijdende contacten te leggen. Hiervoor zijn er van de Nedersaksische en Friese lokale overheden meerdere voorbeelden te noemen. De drie Duitse deelstaten, daarentegen, lijken weinig gebruik te maken van grensoverschrijdende mogelijkheden. Bij het Nedersaksische en Friese gebied is te zien dat Nedersaksisch en Fries gebruikt kan worden op bestuurlijk en ambtelijk niveau, wanneer vanuit (lokale) overheden grensoverschrijdend wordt gehandeld. In de praktijk kan het voorkomen dat nationale wet- en regelgeving grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden kan belemmeren.

Conclusie

HOOFDSTUK 7

Een groot verschil in (on)mogelijkheden voor het gebruik van Nedersaksisch ten opzichte van het Fries is ten eerste het feit dat het Fries verplicht gesteld kan worden als vak op het basis- en middelbare schoolonderwijs. Voor Nedersaksisch wordt daarentegen pas sinds kort een curriculum ontwikkeld. Daarnaast is er uitgebreide regelgeving dat het gebruik van Fries in de rechtbank mogelijk maakt, terwijl Nedersaksisch enkel officieus geaccepteerd wordt. Op het gebied van bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten heeft het Fries vele wettelijk vastgelegde mogelijkheden. Zo mag de provincie zelf regels opstellen, mogen bekendmaken in het Fries plaatsvinden en mag de eed die leden van de Provinciale Staten afleggen in het Fries, zonder de eed daarbij ook in het Nederlands af te leggen. Omdat de intentie is uitgesproken om geen extra regelgeving voor Nedersaksisch te maken, is de verwachting dat er geen vergelijkbare erkenning voor het Nedersaksisch in het Nedersaksisch grondgebied zal komen.

Ten opzichte van het Nederduits is een groot verschil dat de Duitse deelstaten zelf mogen bepalen of zij een regionale taal binnen rechterlijke autoriteiten toestaan. Daarnaast zijn deelstaten bij machte om wettelijke maatregelen te treffen die de aanwezigheid van een regionale taal in de media garanderen. Deelstaten kunnen ervoor kiezen om lokale media structureel bij activiteiten te betrekken en de regionale taal hier een structurele rol in te geven. Toch maken de drie deelstaten hier geen gebruik van met betrekking tot het Nederduits.

Een grote overeenkomst in (on)mogelijkheden voor het Nedersaksisch ten opzichte van het Fries, is ten eerste dat beide als tweede voertaal in de kinderopvang gebruikt mogen worden en dat beide aangeboden worden in een mbo-zorgopleiding. Ten tweede zijn er overeenkomsten op het gebied van bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten. Zo mogen verzoeken, klachten en debatten in de regionale taal behandeld worden en beslist de gemeenteraad over de taal waarin plaatsnamen op de plaatsnaamborden vermeld worden. Ten derde is het voor provincies wettelijk verboden om invloed uit te oefenen op media. Tegelijkertijd worden providers wettelijk verplicht om een regionale zender aan te bieden. Door het subsidiëren van media in de regionale taal, kunnen lokale overheden het aanbod van de regionale taal (vaak via de regionale zender) ondersteunen. Ten vierde kennen provincies geen wettelijke beperkingen voor het verzorgen van Nedersaksische of Friese culturele activiteiten en voorzieningen. Ook mag het gebruik van beide regionale talen in economische activiteiten en het sociaal leven bevorderd worden. Dit gebeurt in beide gevallen bijvoorbeeld in de vorm van een mbo-zorgopleiding. Ten slotte gelden voor Nedersaksisch en voor Fries geen wettelijke beperkingen wanneer men grensoverschrijdende uitwisseling wil bewerkstelligen.

Ten opzichte van Nederduits is een overeenkomst dat ook hier de regionale taal niet verplicht gesteld kan worden in het onderwijs. Wel zijn eigen initiatieven mogelijk. Ten tweede is een overeenkomst dat er voor Nederduits en Nedersaksisch beide weinig wettelijke mogelijkheden of beperkingen zijn vastgelegd voor het gebruik van de taal door bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten. Ten derde staat ook de Duitse deelstaten niets in de weg om Nederduitse culturele activiteiten en voorzieningen te verzorgen. Ook mag het gebruik van Nederduits in economische activiteiten en het sociale leven bevorderd worden. Voor Nederduits geldt eveneens dat de taal terugkomt in sommige beroepsopleidingen in de zorg. Ten slotte gelden ook voor Nederduits geen wettelijke beperkingen wanneer men grensoverschrijdende uitwisseling wil bewerkstelligen.

Dit onderzoek heeft als doel gehad de (on)mogelijkheden voor het Nedersaksisch in Nederland in kaart te brengen, in vergelijking tot Fries in het Friese taalgebied en Nederduits in de deelstaten Brandenburg, Noordrijn-Westfalen en Saksen-Anhalt. Wat opvalt is dat gebruik van Nedersaksisch weinig beperkt wordt door wet- en regelgeving. In vele opzichten heeft het dezelfde mogelijkheden als Fries in Friesland en Nederduits in de drie deelstaten. De grote belemmering voor het gebruik van Nedersaksisch, is dat het niet verplicht gesteld kan worden. Toch is er veel vrijheid voor het gebruik van Nedersaksisch: de taal mag in het onderwijs aangeboden worden, wordt bij rechterlijke autoriteiten vaak officieus geaccepteerd, mag gebruikt worden door bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten, mag in de media en onder culturele activiteiten/voorzieningen bevorderd worden, wordt in het economisch en sociaal leven gebruikt en komt terug in grensoverschrijdende uitwisseling.

Referenties

Afûk (2019). *Fries in het mbo*. Te vinden via: <https://afuk.frl/nl/leare-en-underwiis/mbu/> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Belemans, R. (2009). *Taal of Tongval? De gespleten Limburgse kus, oraal erfgoed en taalpolitiek*. Beilen: Pharo Publishing.

Bundesministerium des Innern (2017), Sechster Bericht der Bundesrepublik Deutschland gemäß Artikel 15 Absatz 1 der Europäischen Charta der Regional- oder Minderheitensprachen, te vinden via: https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/heimat-integration/minderheiten/6-sechster-staatenbericht-sprachcharta.pdf?__blob=publicationFile&v=3 (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Centrum Groninger Taal en Cultuur (2019). *Missie*. Te vinden via: <https://www.cgtc.nl/missie/> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Convenant inzake de Nederlandse erkenning van de regionale Nedersaksische taal (2018).

Council of Europe (2019). Chart of signatures and ratifications of Treaty 148. Te vinden via: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/148/signatures> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Eems Dollard Regio (2019). *EDR*. Te vinden via: <https://edr.eu/over-ons/> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Ehlers, C. (2019) *Interview met de voorzitter van het Niederdeutschsekretariat/Interviewer: J. Wichers Schreur*.

Ehlers, C., & Coltz, R. (2014). *Chartasprache Niederdeutsch: rechtliche Verpflichtungen, Umsetzungen, Perspektiven*.

EUREGIO (2009). *Werk & Economie*. Te vinden via: <https://www.euregio.eu/nl/werk-economie> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

EUREGIO (2018). 'Voor de veiligheid van het grensgebied – grensoverschrijdend politieteam 10 jaar actief'. Persbericht. Te vinden via: <https://www.euregio.eu/nl/persberichten/voor-de-veiligheid-van-het-grensgebied-%E2%80%93-grensoverschrijdend-politieteam-10-jaar> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

EUREGIO (2019a). *Kunst en cultuur*. Te vinden via: <https://www.euregio.eu/nl/vrije-tijd-toerisme/kunst-en-cultuur> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

EUREGIO (2019b). *Onderwijs & Maatschappij*. Te vinden via: <https://www.euregio.eu/nl/onderwijs-maatschappij> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

EUREGIO (2019c). *Werken in het buurland*. Te vinden via: <https://www.euregio.eu/nl/werk-economie/werken-het-buurland> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Euregio Maas-Rijn (2019). *BES*. Te vinden via: <https://euregio-mr.info/nl/themen/sicherheit/bes.php#> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden, (1992).

Fryske Akademy (2019a). *Letterkundig Netwerk*. Te vinden via: <https://www.fryske-akademy.nl/nl/kennis-en-samenleving/werkgroepen-en-studiekringen/letterkundig-netwerk/> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Fryske Akademy (2019b). *Middeleeuwse rechtstradities*. Te vinden via: <https://www.fryske-akademy.nl/nl/onderzoek/undersykstemas/middeleeuwse-rechtstradities/> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Gemeente Enschede (2019). *Enschede, meest Duitse stad van Nederland*. Te vinden via: <https://diertollewoche.eu/over-ons> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Referenties

Gemeente Ooststellingwerf (2019). *Geschiedenis*. Te vinden via: <https://www.ooststellingwerf.nl/geschiedenis> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

GemeentenenFrysk (2019a). *Volwassenen onderwijs*. Te vinden via: <http://gemeentenenfrysk.nl/content.php?Pageld=241&taal=nl> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

GemeentenenFrysk (2019b). *Voortgezet onderwijs*. Te vinden via: <http://gemeentenenfrysk.nl/content.php?Pageld=70&taal=nl> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Herweijer, M., & Jans, J. (2008). *Nedersaksisch waar het kan*. Rijksuniversiteit Groningen: SONT.

IJsselacademie (2018). *Aan de slag met streektaal op het vmbo*. Persbericht. Zwolle: 15 oktober 2018.

IJsselacademie (2019). *Van Rock 'n Roll naar maatschappelijke rol*. Te vinden via: <https://www.ijsselacademie.nl/van-rock-n-roll-naar-maatschappelijke-rol/> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

IJsselacademie (2019). *Kindertijdschrift in dialect. Lezen uw leerlingen volgend jaar ook de Wiesneus?* Persbericht. Zwolle: 24 januari 2019.

Inrichtingsbesluit WVO, (2019).

Ministerie van Justitie en Veiligheid, *Besluit geslachtsnaamwijziging*, Staatsblad 2002, 531. Te vinden via: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2002-531.html#e1> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Länderzentrum für Niederdeutsch (2019). *Die Europäische Charta für Regional- und Minderheitensprachen*. Te vinden via: <https://www.laenderzentrum-fuer-niederdeutsch.de/die-europaeische-charta-fuer-regional-und-minderheitensprachen/> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Landman, C. (2010). *De Nederlandse naleving van de taalrechten van de Friese minderheidstaal is een voorbeeld voor de rechtspraak van Slowakije en Roemenië*. Te vinden via: <http://www.hungarian-human-rights.eu/Friesland/nl/> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Leijen, F. (2011). *Streektaalbeleid in Nederland. De stand van zaken en de rol van het Europees handvest voor regionale talen of talen van minderheden*, (masterscriptie).

Luther, S. (2019) *Interview met een medewerker bij het Institut für Germanistik aan de universiteit van Magdeburg (Saksen-Anhalt), met als focus het behoud van het Nederduits en haar dialecten, tevens afgevaardigde van die deelstaat in de Bundesrat für Nedderdütsch./Interviewer: J. Wichers Schreur.*

Lutkenhaus, R. (2017). *Saksische streektaalen spreken mag bij rechter*. Te vinden via: <https://www.tubantia.nl/overig/saksische-streektaalen-spreken-mag-bij-rechter-aa95add5/?referrer=https://www.google.com/> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Mediawet, (2018).

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2019), *Zesde rapportage van Nederland: 2015-2018 onder artikel 15, eerste lid, van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden*.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties & Provincie Friesland. (2018). *Bestjoersôfspraak Fryske taal en kultuer*.

Mooijweer, J. (2019). *Motie 'Convenant Nedersaksisch+'.*

Provincie Friesland (2019). *Lesuren Fries in het onderwijs*. Te vinden via: https://www.fryslan.frl/subsidies/subsidies-regelingen_3217/item/lesuren-fries-in-het-onderwijs_8095.html (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Referenties

Provinciewet, (2019).

Raaij, L. van (2019) Importheffing op afval bedreiging voor Twence. Te vinden via: <https://www.ad.nl/hengelo/importhoeffing-op-afval-bedreiging-voor-twence~a4045340/?referrer=https://www.google.com/> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Rijksuniversiteit Groningen (2019). Minorities & Multilingualism. Te vinden via: <https://www.rug.nl/bachelors/minorities-multilingualism/?lang=en> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Sijens, H. (2015). Taalbeschrijving en standaardisering. Te vinden via: <https://www.fryske-akademy.nl/nl/onderzoek/undersykstemas/taalbeschrijving-en-standaardisering/> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Sliker Film. (2016). *Baskische film met Friese ondertitels*. Persbericht, te vinden via: <https://slikerfilm.nl/baskische-film-met-friese-ondertitels/> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Bestuursafspraken Fries in de media*, Staatscourant 2016, 68855, te vinden via: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2016-68855.html> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Tresoar. (2019). *Collecties*. Te vinden via: <https://www.tresoar.nl/over/Pages/Collecties.aspx> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Uit in Enschede. (2019). *Hanna van Hendrik. Een groots theaterspektakel op Vliegveld Twenthe in juni en juli*. Te vinden via: <https://www.uitinenschede.nl/evenementen/hanna-van-hendrik#> (laatst geraadpleegd op 7 december 2019).

Wet gebruik Friese taal, (2014).

Wet kinderopvang, (2019).

OMSCHRIJVING VAN DE Taaldomeinen

BIJLAGE 1

Hieronder wordt beschreven wat onder de taaldomeinen wordt verstaan. De onderstaande informatie is gebaseerd op Deel III van het Europees Handvest. Het heeft betrekking tot de mogelijkheden en plichten van werkzame overheidsorganen in het grondgebied van de regionale taal.

ONDERWIJS

Onder “onderwijs” wordt verstaan: het primair onderwijs, voortgezet onderwijs, technisch onderwijs en beroepsonderwijs, universitair en ander hoger onderwijs en volwassenenonderwijs.

Dit betreft:

1. Het aanbieden van onderwijs in de regionale taal;
2. Het bestuderen van de regionale taal;
3. Onderwijs in de geschiedenis en cultuur die met de regionale taal verbonden is.

RECHTERLIJKE AUTORITEITEN

“Rechterlijke autoriteiten” heeft betrekking tot strafrechtelijke procedures, civiele procedures en procedures voor de administratieve rechter.

Dit betreft:

1. Het gebruik van de regionale taal door rechters en de procederende partij;
2. Het gebruik van de regionale taal in documenten die verband houden met de gerechtelijke procedures;
3. Het gebruik van de regionale taal in de stukken en bewijs.

BESTUURLIJKE AUTORITEITEN EN OPENBARE DIENSTEN

Onder “Bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten” wordt verstaan: bestuurlijke districten van de staat, plaatselijke en regionale autoriteiten, openbare diensten.

Dit betreft:

1. Het gebruik van de regionale taal door bestuurlijke autoriteiten;
2. Het waarborgen dat ambtenaren, die in contact staan met burgers, deze burgers in de regionale taal te woord kan staan;
3. Het rechtsgeldig indienen van documenten en (mondelijke of schriftelijke) aanvragen, en het ontvangen van een antwoord hierop, in de regionale taal;
4. Het beschikbaar stellen van documenten, ambtelijke teksten en formulieren in de regionale taal.

Specifiek voor plaatselijke en regionale autoriteiten geldt, naast de bovenstaande punten, ook het onderstaande.

5. Het gebruik van de regionale taal binnen het kader van regionale of plaatselijke autoriteit;
6. Het gebruik van de regionale taal in debatten, zonder het gebruik van een andere officiële taal;
7. Het gebruik van plaatsnamen in de regionale taal. >>

OMSCHRIJVING VAN DE Taaldomeinen

BIJLAGE 1

» MEDIA

Onder “media” wordt verstaan: radio en televisie wanneer deze een openbare dienst betreffen, auditieve en audiovisuele werken en de krant.

Dit betreft:

1. Het oprichten van een radiostation, televisiekanaal en/of krant in de regionale taal;
2. Het treffen van voorzieningen om programma's in de regionale taal aan te bieden;
3. Het regelmatig uitzenden van radio- en televisieprogramma's in de regionale taal;
4. Het regelmatig publiceren van krantenartikelen in de regionale taal;
5. Het dekken van extra kosten van de media die een regionale taal gebruiken;
6. Het ondersteunen van opleidingen voor media die een regionale taal gebruiken;
7. Rechtstreekse ontvangst van radio- en televisie-uitzendingen, in dezelfde regionale taal in identieke of soortgelijke vorm, uit buurlanden.

CULTURELE ACTIVITEITEN EN VOORZIENINGEN

Onder “culturele activiteiten en voorzieningen” wordt verstaan: bibliotheken, videotheken, culturele centra, musea, archieven, academies van wetenschappen, schouwburgen, bioscopen, letterkundige werken en filmproducties, vormen van culturele uitingen in de volkstaal, festivals en de cultuurindustrie.

Dit betreft:

1. Het bevorderen van productie en evenementen in de regionale taal;
2. Het aanbieden van ondertiteling in de regionale taal;
3. Het oprichten van organen verantwoordelijk voor het bewaren van exemplaren in de regionale taal;
4. Het voorzien in/financieren van diensten voor vertaling en terminologisch onderzoek. Hierbij gaat het om administratieve, commerciële, economische, sociale, technische of juridische terminologie om de regionale taal in stand te houden en te ontwikkelen.

ECONOMISCH EN SOCIAAL LEVEN

“Economisch en sociaal leven” wordt in het Europees Handvest op landelijk niveau en op regionaal niveau, waar de regionale taal gebruikt wordt, beschreven. In dit onderzoek wordt alleen de definitie op regionaal niveau meegenomen. Hieronder wordt verstaan: het gebruik van taal in financiële voorschriften, economische en sociale sectoren van de overheid en sociale voorzieningen, zoals ziekenhuizen en bejaardentehuizen.

Dit betreft:

1. Het mogelijk maken van betalingsopdrachten (cheques, enz.) in de regionale taal;
2. Het waarborgen dat sociale voorzieningen cliënten/patiënten in de regionale taal kunnen behandelen;
3. Het verzekeren dat veiligheidsinstructies in de regionale taal worden gegeven;
4. Het aanbieden van informatie betreffende rechten van consumenten in de regionale taal. »

OMSCHRIJVING VAN DE
Taaldomeinen
BIJLAGE 1

» **GRENSOVERSCHRIJDENDE UITWISSELINGEN**

Onder “Grensoverschrijdende uitwisselingen” wordt verstaan: overeenkomsten of samenwerking met de staten waar dezelfde regionale taal in identieke of soortgelijke vorm wordt gebruikt. Dit betreft het bevorderen van contacten tussen de gebruikers van dezelfde taal op het gebied van cultuur, onderwijs, informatie, beroepsopleiding en permanente educatie. Dit kan door het sluiten van overeenkomsten of door andere vormen van samenwerking.

RESULTATEN MATRIX

A. ONDERWIJS

Erkend onder **Deel II** van het Europees Handvest voor de regionale talen en talen van minderheden

Erkend onder **Deel III** van het Europees Handvest voor de regionale talen en talen van minderheden

1. NEDERSAKSISCH (NSS)

Nederland (Drenthe, Friesland, Gelderland, Groningen, Overijssel)

WEL MOGELIJK

Aandacht voor tweetaligheid in het onderwijs; projecten in het basisonderwijs faciliteren

KINDEROPVANG

NSS mede als voertaal

BASISONDERWIJS

Lesmethodes voor NSS ontwikkelen en gebruiken.
Een voorlezer laten komen die in het NSS voorleest

VOORTGEZET ONDERWIJS

in het HAVO en VWO mag bevoegd gezag zelf vakken en programmaonderdelen vaststellen voor in het vrije deel

MBO

NSS opnemen als onderdeel in curriculum

HOGER EN UNIVERSITAIR

NSS opnemen in het curriculum

2. NEDERDUITS (ND)

Duitsland (Brandenburg, Noordrijn-Westfalen, Saksen-Anhalt)

WEL MOGELIJK

Handleiding ND voor leerkrachten uitgeven

Overkoepelende organisaties initiatieven voor ND laten ondernemen

Als deelstaat inzetten voor bevorderen van ND in het onderwijs in het algemeen

KLEUTERSCHOOL

projecten met ND financieren.
Lespakket ND gratis aanbieden

BASISONDERWIJS

Lespakket ND gratis aanbieden
Pilot houden met verplicht ND ND als regulier schoolvak
Scholen kunnen ervoor kiezen om ND aan te bieden als keuzevak.

HOGER EN UNIVERSITAIR

Onderzoeksprojecten aan ND wijden
Lesmethoden ND ontwikkelen

3. FRIES

Nederland (Friesland)

WEL MOGELIJK

Van scholen verwachten dat ze na 2030 geen ontheffing meer geven voor het vak Fries

KINDEROPVANG

Fries mede als voertaal

BASISONDERWIJS

Fries als vak verplicht stellen
Gelijke evaluatie van onderwijsinspectie voor Fries, als voor andere vakken

VOORTGEZET ONDERWIJS

Subsidie verstrekken voor lesuren Fries
Scholen verplichten Fries aan te bieden

MBO

Subsidie verstrekken voor lesuren Fries

HOGER EN UNIVERSITAIR

Universitair onderwijs dat Friese taal en cultuur behandelt financieel ondersteunen, vanuit het Rijk en provincie

VERVOLG RESULTATEN MATRIX

A. ONDERWIJS

Erkend onder **Deel II** van het Europees Handvest voor de regionale talen en talen van minderheden

Erkend onder **Deel III** van het Europees Handvest voor de regionale talen en talen van minderheden

1. NEDERSAKSISCH (NSS)

Nederland (Drenthe, Friesland, Gelderland, Groningen, Overijssel)

WEL MOGELIJK

VOLWASSENENONDERWIJS

Cursussen **NSS** aanbieden

2. NEDERDUITS (ND)

Duitsland (Brandenburg, Noordrijn-Westfalen, Saksen-Anhalt)

WEL MOGELIJK

3. FRIES

Nederland (Friesland)

WEL MOGELIJK

VOLWASSENENONDERWIJS

Cursus **Fries** voor volwassenen

NIET MOGELIJK

OP KINDEROPVANG:

Enkel **NSS** als voertaal

De provincie kan onderwijsinstellingen niet verplichten **NSS** aan te bieden in het curriculum

NIET MOGELIJK

ND op deelstaatniveau aanbieden in het standaardvakkenpakket van scholen, wanneer **ND** niet in de hele deelstaat gesproken wordt.

Deelstaatregering verplicht stellen om **ND** te bevorderen. Hierdoor hoeven deelstaten **ND** in onderwijs niet verplicht te stellen en verplichten zij zich niet tot financiële ondersteuning.

NIET MOGELIJK

OP KINDEROPVANG:

Enkel **Fries** als voertaal

De provincie kan onderwijsinstellingen niet verplichten om **Fries** te gebruiken als voertaal

VERVOLG RESULTATEN MATRIX

B. RECHTERLIJKE AUTORITEITEN

Erkend onder **Deel II** van het Europees Handvest voor de regionale talen en talen van minderheden

Erkend onder **Deel III** van het Europees Handvest voor de regionale talen en talen van minderheden

1. NEDERSAKSISCH (NSS)

Nederland (Drenthe, Friesland, Gelderland, Groningen, Overijssel)

WEL MOGELIJK

In samenspraak met de Raad voor de Rechtspraak onderzoeken in hoeverre **NSS** wordt toegestaan.

Als rechter besluiten om **NSS** officieus toe te staan in mondelinge of schriftelijke verklaringen.

2. NEDERDUITS (ND)

Duitsland (Brandenburg, Noordrijn-Westfalen, Saksen-Anhalt)

WEL MOGELIJK

Per deelstaat bepalen of oorkondes en/of bewijsstukken in de rechtszaal toegestaan zijn. Een Duitse vertaling kan hierbij verplicht gesteld worden. Eén van de drie deelstaten maakt hier gebruik van.

3. FRIES

Nederland (Friesland)

WEL MOGELIJK

Fries gebruiken in de rechtszaal

Rechter bepaalt of een tolk nodig is om bijstand te verlenen. Het Rijk vergoedt de tolk

Een akte opstellen in het **Fries**, als de rechter hier toestemming voor geeft

Stukken of opgaven in het **Fries** aanleveren. Deze worden met Nederlandse vertaling ingeschreven in het register. Tenzij anders bepaald, geldt de Nederlandse vertaling

Aangifte doen in het **Fries**

NIET MOGELIJK

De rechtbank verplichten om stukken te accepteren die in het **NSS** geschreven zijn.

NIET MOGELIJK

De deelstaten die niet van het bovenstaande gebruik maken, kunnen niet verplicht worden om **ND** in de rechtszaal of op oorkondes toe te staan

NIET MOGELIJK

Friese stukken zijn niet geldig zonder Nederlandse vertaling, tenzij anders besloten

VERVOLG RESULTATEN MATRIX

C. BESTUURLIJKE AUTORITEITEN EN OPENBARE DIENSTEN

Erkend onder **Deel II** van het Europees Handvest voor de regionale talen en talen van minderheden

Erkend onder **Deel III** van het Europees Handvest voor de regionale talen en talen van minderheden

1. NEDERSAKSISCH (NSS)

Nederland (Drenthe, Friesland, Gelderland, Groningen, Overijssel)

WEL MOGELIJK

Als lokaal overheidsorgaan verzoeken en klachten in het **NSS** ontvangen en beantwoorden

Debatten in **NSS** plaats laten vinden

De gemeenteraad bepaalt de plaatsna(a)m(en) op hun plaatsnaamborden

Lokale overheidsorganen mogen personeel / ambtenaren cursussen aanbieden om **NSS** te leren

De eed die leden van de Provinciale Staten moeten afleggen, mag naast het Nederlands of Fries ook in het **NSS** afgelegd worden, maar dat is op zichzelf niet rechtsgeldig

2. NEDERDUITS (ND)

Duitsland (Brandenburg, Noordrijn-Westfalen, Saksen-Anhalt)

WEL MOGELIJK

ND gebruiken in communicatie tussen burger en ambtenaar

Als deelstaat maatregelen nemen om gebruik **ND** tussen ambtenaar en burger te bevorderen. (Voor zover bekend wordt geen gebruik gemaakt van deze mogelijkheid)

Per deelstaat bepalen **ND** in mondelinge en schriftelijke aanvragen toe te staan. (Voor zover bekend wordt geen gebruik gemaakt van deze mogelijkheid)

3. FRIES

Nederland (Friesland)

WEL MOGELIJK

Provincie Fryslân kan zelf regels opstellen over het gebruik van **Fries** in schriftelijke stukken en mondeling verkeer

Fries gebruiken in bestuurlijk verkeer binnen de provincie

Bekendmaking van een schriftelijk stuk enkel in het **Fries** doen, wanneer er geen behoefte is aan het Nederlands

Fries in vergaderingen binnen de provincie Friesland gebruiken. Dit wordt dan in Fries genotuleerd

Friestalige toponiemen als officiële naam opnemen in kadastrale systeem. Gemeentes mogen Friese plaatsnamen hanteren in documenten en publieke ruimtes, zoals op plaatsnaamborden

De eed die leden van de Provinciale Staten moeten afleggen enkel in het **Fries** afleggen. Dit kan in heel Nederland.

VERVOLG RESULTATEN MATRIX

C. BESTUURLIJKE AUTORITEITEN EN OPENBARE DIENSTEN

Erkend onder **Deel II** van het Europees Handvest voor de regionale talen en talen van minderheden

Erkend onder **Deel III** van het Europees Handvest voor de regionale talen en talen van minderheden

1. NEDERSAKSISCH (NSS)

Nederland (Drenthe, Friesland, Gelderland, Groningen, Overijssel)

2. NEDERDUITS (ND)

Duitsland (Brandenburg, Noordrijn-Westfalen, Saksen-Anhalt)

3. FRIES

Nederland (Friesland)

WEL MOGELIJK

Nederlandse achternaam (terug) veranderen naar het **Fries**

NIET MOGELIJK

De provincie kan het gebruik van **NSS** door autoriteiten niet afdwingen

Burgers kunnen hun achternaam niet onder speciale voorwaarden veranderen naar het **NSS**

De eed is alleen in het **NSS** niet rechtsgeldig

NIET MOGELIJK

Deelstaatregering verplicht stellen om stukken en/of mondelinge en schriftelijke aanvragen in het **ND** toe te staan

NIET MOGELIJK

De provincie kan niet de regels, m.b.t. gebruik van **Fries** in schriftelijke stukken en mondeling verkeer, voor een gemeente bepalen

Rijksoverheid negeren wanneer regels worden gesteld voor het gebruik van **Fries**

Stukken enkel in **Fries** opstellen, wanneer deze (mede) bestemd is voor een gebied buiten Friesland

Als (medewerker van) een bestuursorgaan **Fries** spreken wanneer om Nederlands wordt gevraagd.

Bekendmakingen etc. enkel in het **Fries**, wanneer behoefte is aan het Nederlands

Friese vermeldingen op Nederlandse paspoorten

VERVOLG RESULTATEN MATRIX

D. MEDIA

Erkend onder **Deel II** van het Europees Handvest voor de regionale talen en talen van minderheden

Erkend onder **Deel III** van het Europees Handvest voor de regionale talen en talen van minderheden

1. NEDERSAKSISCH (NSS)

Nederland (Drenthe, Friesland, Gelderland, Groningen, Overijssel)

WEL MOGELIJK

Subsidies verlenen aan media in **NSS**, zoals televisieseries en CD's

TV- en radiostations mogen uitzenden in de streektaal

Wettelijke plicht voor providers om ten minste één regionale televisiezender aan te bieden

2. NEDERDUITS (ND)

Duitsland (Brandenburg, Noordrijn-Westfalen, Saksen-Anhalt)

WEL MOGELIJK

ND gebruiken in televisieuitzendingen en gedrukte media

Als deelstaat lokale media structureel bij activiteiten betrekken. Regionale taal kan hierdoor indirect een structurele rol in de media krijgen. Dit gebeurt nu bij het Sorbisch, niet bij **ND**

3. FRIES

Nederland (Friesland)

WEL MOGELIJK

Media-aanbod in **Fries** waarborgen

Vanuit het Rijk en provincie regionale omroepen financieren

Wettelijke plicht voor providers om ten minste één regionale televisiezender aan te bieden

NIET MOGELIJK

Overheidsorganen mogen geen invloed uitoefenen op de inhoud van het media-aanbod. Hierdoor kan het gebruik van **NSS** in de media niet verplicht worden

NIET MOGELIJK

Als deelstaat directe invloed op de inhoud van radio- en televisie zenders uitoefenen

Deelstaten verplichten **ND** in de media te waarborgen, via wettelijke maatregelen. Dit gebeurt wel in deelstaten met een erkenning onder Deel III

NIET MOGELIJK

Overheidsorganen mogen geen invloed uitoefenen op de inhoud van het media-aanbod. Hierdoor kan het gebruik van **Fries** in de media niet verplicht worden

VERVOLG RESULTATEN MATRIX

E. CULTURELE ACTIVITEITEN EN VOORZIENINGEN

Erkend onder **Deel II** van het Europees Handvest voor de regionale talen en talen van minderheden

Erkend onder **Deel III** van het Europees Handvest voor de regionale talen en talen van minderheden

1. NEDERSAKSISCH (NSS)

Nederland (Drenthe, Friesland, Gelderland, Groningen, Overijssel)

WEL MOGELIJK

Streektaalinstututen en initiatieven ondersteunen

Festivals en theater, met of over **NSS**, plaats laten vinden

Provincies kunnen zelf **NSS**-stukken bewaren via bibliotheken, archieven of instituten

Het ondersteunen van Instituten die terminologisch onderzoek verrichten

2. NEDERDUITS (ND)

Duitsland (Brandenburg, Noordrijn-Westfalen, Saksen-Anhalt)

WEL MOGELIJK

Activiteiten organiseren waarbij **ND** centraal staat

Activiteiten en voorzieningen (financieel) ondersteunen

3. FRIES

Nederland (Friesland)

WEL MOGELIJK

Vanuit Rijk en provincie een fonds beschikbaar stellen voor producties waarin **Friese** taal en cultuur centraal staan

Culturele organisaties waarborgen middels het nationale cultuurbestel. Het gaat om theater, onderhouden van archieven, en andere culturele voorzieningen

Terminologisch onderzoek faciliteren en laten financieren vanuit het Rijk

Friese auteurs en vertalers kunnen aanspraak maken op werkbeurzen van het Nederlands letterenfonds

Friese ondertitels aanbieden, op eigen initiatief

NIET MOGELIJK

Provincies bepalen niet zelf of zij **NSS** meenemen in hun buitenlandse cultuurbeleid. Dit gaat in overleg met het ministerie BZ en ministerie OCW

NIET MOGELIJK

Deelstaatregeringen verplichten om activiteiten en voorzieningen voor **ND** (financieel) te ondersteunen

NIET MOGELIJK

Als consument in praktijk van **Friese** ondertiteling gebruik maken

VERVOLG RESULTATEN MATRIX

F. ECONOMISCHE ACTIVITEITEN EN SOCIAAL LEVEN

Erkend onder **Deel II** van het Europees Handvest voor de regionale talen en talen van minderheden

Erkend onder **Deel III** van het Europees Handvest voor de regionale talen en talen van minderheden

1. NEDERSAKSISCH (NSS)

Nederland (Drenthe, Friesland, Gelderland, Groningen, Overijssel)

WEL MOGELIJK

In samenspraak met de Raad voor de Rechtspraak onderzoeken in hoeverre **NSS** wordt toegestaan.

Als rechter besluiten om **NSS** officieus toe te staan in mondelinge of schriftelijke verklaringen.

2. NEDERDUITS (ND)

Duitsland (Brandenburg, Noordrijn-Westfalen, Saksen-Anhalt)

WEL MOGELIJK

Per deelstaat bepalen of oorkondes en/of bewijsstukken in de rechtszaal toegestaan zijn. Een Duitse vertaling kan hierbij verplicht gesteld worden. Eén van de drie deelstaten maakt hier gebruik van.

3. FRIES

Nederland (Friesland)

WEL MOGELIJK

Bedrijven stimuleren om **Fries** te gebruiken in externe communicatie via kennissessies

Zichtbaarheid en vanzelfsprekendheid van **Fries** in de zorg promoten

In opleidingen zorg en welzijn **Fries** aanbieden als keuzevak

M.b.t. de veiligheidsregio: voldoende Friestalige medewerkers beschikbaar stellen om meldingen vanuit de meldkamer in de **Friese** taal te doen

NIET MOGELIJK

Ondernemingen dwingen om bepalingen, die het gebruik van streektaal beperken in economisch en sociaal leven, te verwijderen

Banken dwingen om in hun voorschriften op te nemen dat **NSS** gebruikt mag worden bij het opstellen van betalingsopdrachten

Verplichten om veiligheidsinstructies in het **NSS** te geven

NIET MOGELIJK

Dienstverleners verplichten om hun **ND** te verbeteren

Deelstaten verplichten om maatregelen op te nemen die **ND** in het sociale en economische domein te bevorderen.

NIET MOGELIJK

Friese stukken zijn niet geldig zonder Nederlandse vertaling, tenzij anders besloten

VERVOLG RESULTATEN MATRIX

G. GRENDOERSCHRIJDENDE UITWISSELING

Erkend onder **Deel II** van het Europees Handvest voor de regionale talen en talen van minderheden

Erkend onder **Deel III** van het Europees Handvest voor de regionale talen en talen van minderheden

1. NEDERSAKSISCH (NSS)

Nederland (Drenthe, Friesland, Gelderland, Groningen, Overijssel)

WEL MOGELIJK

Vanuit steden en gemeenten evenementen organiseren m.b.t. grensoverschrijdende uitwisseling

NSS gebruiken bij grensoverschrijdende uitwisseling, op bestuurlijk en ambtelijk niveau

Grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden opstellen die alle hoofdonderwerpen aangaan die door het convenant worden besproken

2. NEDERDUITS (ND)

Duitsland (Brandenburg, Noordrijn-Westfalen, Saksen-Anhalt)

WEL MOGELIJK

Burgerinitiatieven voor grensoverschrijdende uitwisseling toe staan

Als deelstaat besluiten om grensoverschrijdend contact te zoeken met instanties en verenigingen. Hier wordt weinig gebruik van gemaakt

3. FRIES

Nederland (Friesland)

WEL MOGELIJK

Grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden opstellen die alle hoofdonderwerpen aangaan die door het convenant worden besproken

Fries gebruiken bij grensoverschrijdende uitwisseling, op bestuurlijk en ambtelijk niveau

NIET MOGELIJK

In praktijk kunnen nationale wet- en regelgeving en besluiten op nationaal niveau, lagere (decentraal genomen) besluiten van grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden verwerpen

NIET MOGELIJK

Deelstaten verplichten om grensoverschrijdend contact te zoeken met instanties en verenigingen

NIET MOGELIJK

In praktijk kunnen nationale wet- en regelgeving of nationale besluiten, besluiten van grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden verwerpen

Colofon

Dit onderzoek is uitgevoerd door **Kom voor Taal**, in opdracht van de Provincie Overijssel

Auteurs: Anne-Lot Kemna en Jesse Wichers Schreur | **Eindredactie:** Abram Klop

Vormgeving: Inge Lub | **Met dank aan:** Lotte ten Vaarwerk en René Bogaarts

Bronverwijzing: A.L. Kemna & J. Wichers Schreur (2019) Mangs wa, ait nich. Een vergelijkend onderzoek naar wet- en regelgeving ten aanzien van het gebruik van Nedersaksisch, Fries en Nederduits. Enschede: Kom voor Taal.